

TÓTH ÁGOSTON EZREDES TEVÉKENYSÉGE ERDÉLYBEN 1848–49-BEN

Bevezetés

Felsőszopori Tóth Ágoston honvéd ezredes 1812. október 28-án született Marcaliban, Tóth József uradalmi ügyész és Márton Johanna gyermekeként. A bécsi hadmérnöki akadémia elvégzése után a 34. (Porosz herceg) sorgyalogezred állományába került, majd 1848. augusztus 16-án saját kérésére a 10. honvédzászlóaljhoz nevezték ki századosként. Rövidesen azonban új beosztást kapott, szeptember 22-től a Partiumban alakuló 31. honvédzászlóalj parancsnoka lett, őrnagyi rangban. Sikeresen vett részt a román felkelők elleni Közép-Szolnok megyei harcokban és a Józef Bem vezérőrnagy vezette észak-erdélyi hadműveletekben. Kolozsvári katonai parancsnokként kivívta az erdélyi teljhatalmú országos biztosok, Beöthy Ödön, Csány László és Szent-Iványi Károly tiszteletét és barátságát. 1849. február végétől a besztercei hadosztály, június közepétől pedig a IV. hadtest parancsnoka volt.¹

A fentiekben felvázolt rövid életrajzból kitűnik, hogy Tóth Ágoston a legmagasabb katonai beosztásából adódóan nem tartozott a szabadságharc hadseregének első számú katonai vezetői közé. Annak ellenére igaz ez, hogy volt olyan pillanat, amikor közel állt a tábornoki előléptetéshez. Ettől függetlenül azonban katonai képességeivel és humánus gondolkodásával a kortársai is tisztában voltak. Így nem véletlen, hogy Szilágyi Sándor a forradalom és szabadságharc fontosabb személyiségét bemutató, 1850-ben kiadott kötetében egy rövid jellemzést szentelt Tóth Ágostonnak.² Ugyanabban az évben, Hamburgban, német nyelven megjelent nyomtatásban egy másik jellemzés is Czetz János vezérőrnagy tollából, az erdélyi hadjárat történetét feldolgozó művében. Czetz kiemelte Tóth Ágoston becsületességét, hazafias érzelmeit és műveltségét, s azt, hogy különösen a katonai térképek ismeretében és a térképraajzolásban volt kiváló. Katonai képességeit illetően így nyilatkozott: „Oberst Tóth war zweifelsohne einer der ersten militairischen Capacitäten der ungarischen Armee, und es war ihm vom Schicksal nur der Wirkungskreis versagt, der seinen Talenten entsprochen hätte” – Az egykori honvédtábornok is elismerte, hogy Tóth megérett arra, hogy magasabb beosztást lásson el. Ugyanakkor negatív tulajdonságaként értékelte arisztokratikus modorát, intrikára való hajlamát és becsvágyát.³

Péterfalvi Szathmáry Károly, aki 1848 októberében állt be a Szilágysomlyón szerveződő 31. honvédzászlóaljba, 1884-ben megjelent visszaemlékezésében így jellemezte egykori zászlóaljparancsnokát: „A zászlóalj jeles őrnagya a »Prinz von Preuzen« nevű

¹ Tóth Ágoston életpályájának legteljesebb feldolgozása: *Irmédi-Molnár László*: Felsőszopori Tóth Ágoston honvédezredes, a XIX. századbeli magyar térképezés úttörőjének élete és működése. A Térképészeti Közlöny 8. számú külön füzete. Budapest, 1938. (A továbbiakban: *Irmédi-Molnár* 1938.); Tóth Ágoston honvéd ezredes, a katonai térképész. Szerk. *Bak Antal*. Budapest, 1987. (A továbbiakban: Tóth Ágoston, 1987.); Rövid életrajzát lásd: *Bona Gábor*: Tábornokok és törzstisztek az 1848–49. évi szabadságharcban. Budapest, 2000. (A továbbiakban: *Bona* 2000.) 684–685. o.

² *Szilágyi Sándor*: A magyar forradalom férfiai 1848/9-ből. Pest, 1850. 153. o.

³ *Johann Czetz*: Bem's Feldzug in Siebenbürgen. Hamburg, 1850. (A továbbiakban: *Czetz* 1850.) 375–376. o. Az idézett rész: 376. o.; Czetz Jánosra lásd: *Bona* 2000. 148–149. o.

magyar ezredben volt százados Tóth Ágoston volt. Egy hősi bátorsággal, ritka szervező képességgel és az osztrák hadseregben példátlan emberszeretettel megáldott férfiú, ki katonai képzettségén kívül az általános műveltség színvonalán állott.”⁴

*Részvétele az Észak-Erdély visszafoglalásáért indított hadműveletekben
(1848. november–december)*

1848. november 16-án az észak-erdélyi magyar csapatok a br. August Wardener vezérőrnagy által vezetett, túlerőben lévő császári csapatokkal szemben képtelenek voltak tovább védeni Kolozsvárt, s a város kapitulált. A Partiumba szorult magyar erők újjászervezését a br. Baldacci Manó vezérőrnagyot a parancsnoki beosztásában ideiglenesen felváltó Czetz János őrnagy kezdte meg. A Tóth Ágoston őrnagy vezette 31. honvédszászlóalj az erdélyi hadtest alárendeltségébe került. Tóth Ágoston naplója szerint Czetz kinevezése megütközést váltott ki a tisztikarból, de miután a rangidősnek számító gr. Mikes Kelemen ezredes alávetette magát az intézkedésnek, a többi főtiszt is hajlandó volt engedelmessé válni.⁵

A 31. honvédszászlóalj november 26-án Krasznán állomásozott, ahol a honvédek a célba lövést gyakorolták. Az alakulatot Czetz őrnagy december 3-án előbb Zilahra, majd Zsibóra vezényelte, szálláshelyük a Wesselényi kastélyban, illetve annak környékén volt. A honvédek Tóth parancsára lövegeiknek sáncokat készítettek, melyek az ágyúk fedezékéül szolgáltak. A zászlóalj minden századában hat főt utászfelszereléssel láttak el, akiket a zászlóaljparancsnok egy osztagba (24 fő) szervezett. Czetz munkájában megemlíti, hogy az erdélyi csapatok újjászervezésére irányuló törekvéseit elsősorban gr. Mikes Kelemen ezredes, gr. Bethlen Gergely és Tóth Ágoston őrnagyok támogatták. December 3. és 11. között Zsibón az alábbi erők állomásoztak:⁶

<i>Alakulat</i>	<i>Parancsnok</i>	<i>Gyalogos</i>	<i>Lovas</i>	<i>Lövegek</i>
31. honvédszászlóalj	Tóth Ágoston őrnagy	950		
Debreceni nemzetőrség		500		
Erdélyi menekült nemzetőrök	br. Kemény Farkas őrnagy	950		
Krasznai nemzetőrök		1200		
15. Mátyás-huszárezred osztálya	gr. Bethlen Gergely őrnagy		200	
Debreceni lovas nemzetőrök			100	8
<i>Összesen</i>		<i>3600</i>	<i>300</i>	<i>8</i>

⁴ P. Szathmáry Károly: Emlékeim. Szilágyosmlyó, 1884. (A továbbiakban: P. Szathmáry 1884.) 59. o.; P. Szathmáry Károlyra lásd: *Bona Gábor*: Hadnagyok és főhadnagyok az 1848–49. évi szabadságharcban. Budapest, 1998–1999. I–III. k. (A továbbiakban: *Bona* 1998–1999.) III. k. 298. o. Itt szeretnék köszönetet mondani Hermann Róbertnek, aki gazdag anyaggyűjtését a rendelkezésemre bocsátotta.

⁵ *Irmédi-Molnár*, 1938. 81–82. o.; Baldaccira lásd: *Bona* 2000. 144–145. o.; Mikesre lásd: *Bona* 2000. 517–518. o.

⁶ *Irmédi-Molnár* 1938. 79–82. o.; P. Szathmáry 1884. 59–60. o.; Czetz 1850. 78. o.; Magyar Tudományos Akadémia. Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye. *Tóth Ágoston* naplója. Ívrét 300. 2. 3. (A továbbiakban: *Tóth Ágoston* naplója) Hermann Róbert szíves közlése; MOL H 147. Vegyes iratok. Felső-erdélyi táborparancsnokság. 31. honvédszászlóalj parancskönyve. (A továbbiakban: MOL H 147.) Zászlóaljparancs. 1848. november 27. Hermann Róbert szíves közlése; Bethlen Gergelyre lásd: *Bona* 2000. 247. o.; Kemény Farkasra lásd: *Bona* 2000. 432–433. o.

Időközben az erdélyi hadtest parancsnokságát József Bem vezérőrnagy vette át, a tábor-kari főnök és a zsidói dandár parancsnoka továbbra is Czetz maradt. A Zsidón állomásozó alakulatok felett a parancsnoki jogkört Tóth gyakorolta, aki a beosztást december 3-án vette át, és ezt napiparancsban adta a neki alárendelt állomány tudtára. Érdemes sorait szó szerint is idézni, mivel sokat elárulnak a frissen kinevezett parancsnok gondolkodásmódjáról: „A zsidói táborban összpontosult erőnek parancsnokságát átvettem, büszke vagyok, hogy hazaszeretetemnek ily szép tér nyílt, és mindent el fogok követni, hogy hivatásomnak megfeleljek. Ehhez erőm nem elégséges, noha akaratom elszánt. Tőletek kedves honfitársaim várok egyetértést, közremunkálást, tanácsot és segédkezet. Ajándékozatok meg bizodalmatokkal és csekély erőnk kettőzve leend, bátran mehetek így a veszélynek, mert bizodalmatokra támaszkodva az ellenséget megtámadni, lesújtani és eltiporni fogjuk. Egy nélkülözhetetlen, a rend, a táborban való csend és engedelmisség. Ezt nem nevében, hanem a haza szent nevében követelem. A törvénynek van keze, csak a bűnöst sújtja, de a legszigorúbb törvényeket is könnyen teljesíti, ki igaz honszeretettel állja a magyar zászló alá, a szeretett hon szabadságát, és függetlenségét ármányok és elnyomatás ellen védeni.”⁷

December 5-én a tüzerek lőgyakorlatot tartottak, ide a Mátyás-huszárokat is kirendelték. Tóth külön intézkedett, hogy „a nemzetőrök is gyakorolják magokat, főképp pedig a tömegalakításban és avval való rohamban.”⁸

December elején folyamatosan érkeztek meg az Országos Honvédelmi Bizottmány által küldött erősítések, így Bem a hadtestét három dandárra osztotta, amelyek közül a központi továbbra is Czetz parancsnoksága alatt maradt. Czetz dandárja az alábbi alakulatokból állt:⁹

<i>Alakulat</i>	<i>Parancsnok</i>	<i>Gyalogos</i>	<i>Lovas</i>	<i>Lövegek</i>
15. (2. székely) határőrezred 2. zászlóaljja	Szilágyi Samu őrnagy	800		
31. honvédszászlóalj	Tóth Ágoston őrnagy	850		
Debreceni nemzetőrség		500		
Erdélyi menekült nemzetőrök	br. Kemény Farkas őrnagy	400		
Krasznai és közép-szolnoki nemzetőrök	br. Egloffstein Béla őrnagy	1000		
15. Mátyás-huszárezred három százada	gr. Bethlen Gergely őrnagy		400	
11. (székely) huszárezred két százada	Kiss Sándor őrnagy		300	
Debreceni lovas nemzetőrök			200	
Tüzérség				10
<i>Összesen</i>		<i>3550</i>	<i>900</i>	<i>10</i>

⁷ MOL H 147. Zászlóaljparancs. Zsidó, 1848. december 3.

⁸ Uo. Zászlóaljparancs. Zsidó, 1848. december 5.

⁹ Az összeállítás alapja: Czetz 1850. 91. o.; *Kövári László*: Erdély története 1848–49-ben. Pest, 1861. (A továbbiakban: *Kövári* 1861.) 135. o.; Bauer őrnagy Bem tábornok főhadsegédének hagyományai 1848 és 1849-ből. Közli: *Makray László* képviselő és volt honvédezedes. Pest, 1870. (A továbbiakban: *Bauer* 1870.) 70. o.; *Egyed Ákos*: Erdély 1848–1849. Csíkszereda, 2010. Második kiadás. (A továbbiakban:

December 14-én Bem a 31. zászlóaljat Nyíresre és Körtvéyesre rendelte azzal, hogy a parancsnok belátására bízta, visz-e magával ágyúkat. Az azonban nem volt egyértelmű, hogy a parancs Kis- vagy Nagynyíresre, illetve Kis- vagy Nagykörtvéyesre vonatkozik-e. Tóth azonban ismerte Czetz hadművelleti tervét, és ennek alapján a zászlóalját Kisnyíresre vezette. 15-én érkezett meg, hat löveget kísérvé. Legnagyobb meglepetésére a faluban már nemzetőrök és honvédek voltak, itt szállásolták el magát Bemet is. A lengyel tábornok nehezményezte Tóth késlekedését, már két napja várt rá. Egyenesen főbelövetéssel fenyegette meg a zászlóaljparancsnokot. Tóth azzal védekezett, hogy a főhadiszállástól kapott parancs nem volt egyértelmű, mivel a menetcélon több települést lehetett érteni. A magyar nyelvű utasítás lefordítása és felolvasása után Bem megenyhült, és Tóth társaságában szemlélte meg a csapatokat és a lövegeket, amelyekkel nagyon elégedett volt.¹⁰

1848. december 18-án a Kisnyíresen állomásozó honvédek távoli ágyúdörgésre lettek figyelmesek. Nem volt kétséges, hogy az ellenség megtámadta Zsibót, így Tóth két század honvédet, fél század Mátyás-huszárt és két löveget nyomban útnak indított Szurdok felé. A zsibói pozíciót azonban Bem már biztosította, az ellenséges támadást pedig elhárították. Egyidejűleg a lengyel tábornok ellentámadást indított, Tóthnak megparancsolta, hogy nyomuljon előre Dés felé. Ugyanezt a parancsot kapta Jeney József százados, nagybányai helyőrségparancsnok is. A Dés felé előrenyomuló dandár december 22-én Kápolnánál volt, itt azonban a magyar alakulatokat heves gyalogsági tüzelés fogadta. Hiába vezényelt előrenyomulást Bethlen Gergely őrnagy, a gyalog- és lovasszázadok mozdulatlanok maradtak. Végül Tóth személyesen állt a honvédek élére és szuronyrohamot vezényelt. A falut rövidesen elfoglalták, ezzel megközelítették Dést. A várost a Gustav Jablonsky ezredes vezette dandár védte, amely az 51. (Károly Ferdinánd) sorgyalogezred hat századából, egy század bukovinai határivadászból (kordonista), az 5. (Savoyai Jenő) dragonyosezred két szakaszából, besztercei szász nemzetőrökből, román népfelkelőkből és két darab háromfontos lövegből állt. Emellett a dési hidat két század román határőr¹¹ biztosította. Jablonsky haditanácsot tartott, ahol elhatározták a Kápolnánál levő magyar erők megtámadását, ez azonban teljes kudarccal végződött. Ezután a magyar erők Kaczkón keresztül Dés felé nyomultak, a sokat szenvedett várost rövidesen elfoglalták. Magyar részről a támadásban az alábbi erők vettek részt: a 31. honvédzászlóalj, az 55. honvédzászlóalj két százada, a 2. (Sándor) gyalogezred 3. zászlóalja, az erdélyi nemzetőrökből szervezett zászlóalj, a debreceni nemzetőr gyalogság négy százada, a 10. (Vilmos) huszárezred egy szakasza, egy osztály Mátyás-huszár, illetve a debreceni lovas nemzetőrök, valamint 8 darab hatfontos löveg. Azaz összesen 3700 gyalogos, 420 lovas és 8 ágyú. A túlerővel szemben Jablonsky képtelen volt a pozícióját hosszabb ideig védeni, így a város feladására kényszerült.¹²

Egyed 2010.) 286. o.; Szilágyi Samura lásd: *Bona* 2000. 662–663. o.; Eglhoffstein Bélára lásd: *Bona* 2000. 317–318. o.; Kiss Sándorra lásd: *Bona* 2000. 444. o.; Forró Elekre lásd: *Bona* 2000. 335–336. o.

¹⁰ *Irmédi-Molnár* 1938. 83–85. o.; *Kovács* 1979. 64–73. o.; Tóth Ágoston, 1987. 14–15. o.

¹¹ A 17. (2. román) határőrezredből.

¹² *Irmédi-Molnár* 1938. 87–88. o.; Jeney Józsefre lásd: *Bona* 2000. 410. o.; *August Heydte: Der Winter-Feldzug des Revolutionskrieges in den Jahren 1848 und 1849.* Leipzig, 1863. (2. kiadás) (A továbbiakban: *Heydte* 1863.) 195–199. o.; *Tóth Ágoston* naplója; *Csutak Kálmán: Adatok az 1848/9. évi szabadságharc különösen az Erdély havasai ellen vittet hadjáratról.* Pest, 1868. 136. o.; *P. Szathmáry* 1884. 64–70. o.; *Kádár József: Belső-Szolnok és Doboka vármegye története. 1848–49. Dés, 1890.* (A továbbiakban: *Kádár* 1890.) 154–156. o.

A mozgalmas napokra a szemtanú Csernátoni Vajda Sámuel így emlékezett: „22. December Kápolnához közel értek,¹³ ott messziről ezek tüzet látva képzelték, hogy a magyar tábor ott van, de ezen tűz a magyar sereg háta megett, jó messi volt. A magyarok pedig egy háromszög alakú sáncba voltak elrejtve. A császári katonák, mint csak a tűznél képzelve a magyarokat, oda siettek, s midőn csaknem a háromszöghöz értek, kezdenek a magyarok keményen tüzelni, ágyúzni, s heves csata után a császári katonaság visszavonul, egynehány halottat és több sebesültet számlálva. A császári katonaság a dési két híd közé vonódott, s plenk láncba.¹⁴ A magyarok pedig előrenyomulva másnap délbe 12 óraker Alórnél ütöttek táborn, honnan délután 1 óraker keményen kezdettek Dész felé ágyúzni. Az ágyúzás folyt szünetlenül fél kettőig, ekkor a szászok irtózatosan szaladtak Szamosújvár felé, utánuk a gránzjágerek,¹⁵ ezek után a svalizsérekek¹⁶ és végül a Károly Ferdinándok.¹⁷ A Csür(?)-hegy¹⁸ felé felállított plenk, mely állott a grenicer¹⁹ oláhokból és szász nemzetőrököl, a hegyeken vonultak Dészakna felé. Három óraker bejött Dészre a magyar tábor. A bihari nemzetőrök kezdettek legelőbb az úzéshez és a Szamosújvár felé menő város végen elfogtak 10-et, kik közöl egyik oláh grenicer, a többi pedig szélbeli galíciai jäger²⁰ volt. A császári sereg úzetett folytonoson, a magyar sereg még meg sem állva Désen, vonult keresztül a városon. Állott a sereg Vilhelm²¹ és Kossuth huszárokból, debreceni nemzetőrököl, volt 9 ágyújuk, önkényteseköl és Alexander gyalog katonáköl.²²

Az üldözö magyar sereg este nyolc óraker nemzeti dalok danolási közt jött vissza a városba. És ekkor érkezett meg Böhm²³ generális, ki a sereg főparancsnoka. Elfogtak ekkor Jablonszki oberstertöl²⁴ 13 bagázsiás²⁵ szekeret, és 31 foglyot, kik közt volt négy oláh szélbeli, két besztercei nemzetőr és a többi galíciai gránzjäger volt.

24-én érkezett meg egy zászlóalj székely gyalog,²⁶ este 8 óraker pedig, csak három-óraker nyugvás után, elmentek Kolozsvár felé és ez éjjel Szamosújvárt háltak, honnan másnap beérkeztek Kolozsvárra, hol ellenség már előre kivonult. Vittek 5 ágyút magokkal. Megérkezett Dészre ekkor egy squadron székely lovas²⁷ is, kik hasonlólág másnap, azaz 25-én Kolozsvár felé indultak.”²⁸

¹³ A császári és királyi csapatok.

¹⁴ Csatárlánc.

¹⁵ A bukovinai kordonzászlóalj katonája.

¹⁶ 2. (Ferdinánd Miksa) könnyűlovas ezred katonája.

¹⁷ Az 51. (Károly Ferdinánd) sorgyalogezred katonája.

¹⁸ Olvasata bizonytalan.

¹⁹ Határör.

²⁰ Pontosabban a bukovinai kordonzászlóalj katonája.

²¹ 10. (Vilmos) huszárezred.

²² A 2. (Sándor) sorgyalogezred 3. zászlóalja az erdélyi magyar hadtest alárendeltségében harcolt.

²³ Erdélyben és Székelyföldön sokszor előfordul, hogy Bem József családnevét ebben a formában használták.

²⁴ Gustav Jablonsky ezredes, az 51. (Károly Ferdinánd) sorgyalogezred parancsnoka. Ebben az időszakban dandárparancsnok.

²⁵ Poggyász.

²⁶ A 15. (2. székely) határőrezred zászlóalja.

²⁷ A 11. (székely) huszárezred alezredesi osztályának egy százada.

²⁸ *Csernátoni Vajda Sámuel* visszaemlékezése. (A továbbiakban: *Csernátoni Sámuel*) Lelőhely: Román Nemzeti Levéltár. Kovásznai Megyei Igazgatósága. Sepsiszentgyörgy. Fond 27. (Nagy Jenő gyűjteménye.) Lelt. szám: 157. XI. csomó, fol. 182–227.

Czetz visszaemlékezésében így értékelte a történeteket: „Ennek a sikernek a dicsősége Tóth alezredest illeti, mert az ő zászlóaljának ellenállhatatlan szuronyrohama söpörte el az ellenséget.”²⁹

December 23-án Bem is Désre érkezett, átvizsgálta a zsákmányolt szekereket és a bennük lévő élelmet szétosztotta a honvédek között. Másnap reggel Bem a piactéren felsorakozott csapatokat nyilvánosan megdicsérte, az állomány félhavi zsold jutalmat kapott. E magasztos pillanatokot így írta le a visszaemlékezésében Kovács Samu: „Bem késő alkonyatban érkezett meg egy kocsiban, mert több nehéz sebei miatt lóra nem ülhetett. Kora reggel, amint sebeit bekötözték, sietett szemlét tartani. Mi éppen kíváncsisággal tudakozódtunk utána, midőn a kérdezett tiszt figyelmeztetve mutatott jobbra, s a mint arra fordulánk, előttünk állott egy meghajlott vékony alak, hosszú, drapszín posztó-kabátban, fején egy bőr-kucsma, simára borotvált arczán a pisze orr; kerek, kék szemeiben tűz; nagyon élénk fejhordással, s mint egy rövidlátó, a felállított soron közelről tartott szemlét, s az ajkán kitört »bravó« hangoztatása közt, egész lénye mintegy fel volt villanyozva.”³⁰

A szemle után a dési helyőrség alakulatai kivételével a csapatok megindultak Kolozsvár felé. A városba 25-én érkeztek meg. Bem a Jósika-házban szállt meg Tóth kíséretében, akit alezredesté léptetett elő és kinevezett kolozsvári katonai parancsnoknak.³¹

Kolozsvár katonai parancsnokaként (1849. január–február)

Tóth Ágoston alezredes feladatai közé tartozott Kolozsvár és környékének katonai biztosítása, a Bem alatt harcoló csapatok ellátásának felügyelete, a meglévő honvédszászlóaljok létszámának feltöltése, illetve a nemzetőrségek újjászervezése. Első teendője volt, hogy a Kolozsváron lévő posztó- és vászonkészletet felkutatta és lefoglalta. A helyi szabónak és cipészeknek egyenruházat elkészítésére adott megrendelést, munkájukat a helyi só- és harmincad hivatal pénztárából fizettette ki. A kolozsvári katonai kórház mellé február elején Bánffyhunyon egy fióktérményt állíttatott fel. A felosztott erdélyi főkormányszék építészeti igazgatósága megélhetés nélkül maradt hivatalnokainak elrendelte, hogy a Lipszky János által rajzolt erdélyi térképszelvényeket nagy léptékben készítsék el, mivel pontos térképek nem álltak a hadvezetés rendelkezésére. A kolozsvári nemzetőrség szintén az ő rendelete nyomán alakult újra, 11 századból állt, igaz lőfegyverrel nem rendelkeztek. Emellett egyfajta közigazgatási feladatot is ellátott a kerületi parancsnokság, mivel útleveleket állíttatott ki, vagy a meglévőket hitelesítették.³²

²⁹ Czetz János: Emlékezéseim. A szöveget gondozta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Dr. Kedves Gyula. (Magyar–Örmény Könyvtár I.) Budapest, 2001. (A továbbiakban: Czetz 2001.) 48. o.

³⁰ Kovács Samu: Visszaemlékezések. 1830–1850. Dés, 1887. (A továbbiakban: Kovács Samu 1887.) 147. o.

³¹ Irmédi-Molnár 1938. 89–93. o.; Czetz 1850. 101–106. o. és 112. o.; Kővári 1861. 142. o.; Bauer 1870. 90. o.; P. Szathmáry 1884. 70–73. o.; Kádár 1890. 155–158. o.; Czetz 2001. 50. o.; Tóth Ágoston, 1987. 15–16. o.; Egyed 2010. 289. o.

³² Irmédi-Molnár 1938. 93–94. o.; Czetz 2001. 50. o.; Tóth Ágoston, 1987. 16–18. o. A bánffyhunyadi főkkórházról: Csány utasítása Tóth Ágoston alezredesthez. Kolozsvár, 1849. február 11. *Hermann Róbert*: Csány László kormánybiztosi iratai. I–II. k. (Zalai gyűjtemény. 44.) Zalaegerszeg, 1998. (A továbbiakban: Csány iratok, 1998.) II. k. 174. o. Pl. a háromszéki eseményeket Kolozsvárra hírül hozó Macskási Antal számára a visszaúthoz 1849. január 5-én állított ki útlevelet Tóth Ágoston alezredest. *Kuszkó István*: Adalék Háromszék 1848–49. önvédelmi harcza történetéhez. Kolozsvár, 1896. 60. o.

A kolozsvári kerületi parancsnokság alárendeltségébe 1849. január elején az alábbi csapatok tartoztak:

<i>Alakulat</i>	<i>Állomány</i>
31. honvédszászlóalj	900 fő
32. honvédszászlóalj két százada	240 fő
15. huszárezred tartalék százada	80 fő (ló nélkül)
11. huszárezred fél százada	50 fő (részben ló nélkül)
Fél hatfontos ágyúüteg	Négy löveg

Összesen: 1140 gyalogos, 130 lovas, 4 löveg.

Észak-Erdélyt a délre vonult Wardener-dandár, illetve a gyulafehérvári várórség és az érchegységi román felkelők ellenében Czetz János alezredes Tordán állomásozó dandárja biztosította, amely az alábbi erőkből állt:

<i>Alakulat</i>	<i>Állomány</i>
11. honvédszászlóalj	900 fő
15. huszárezred egy osztálya	240 fő
7. (Kress) könnyűlovas ezred egysége	80 fő
Egy hatfontos üteg	8 löveg

Összesen: 900 gyalogos, 320 lovas, 8 löveg.

Bánffyhunяд és Torda között a közbiztonságot a XVIII. századból álló bihari nemzetőrség (3000 fő) biztosította. Az utóbbiak azonban folyamatosan követelték a felváltásukat, január végére mintegy fél század közülük hazaszökött. A fenti összegzésből megállapíthatjuk, hogy a régióban állomásozó katonai erő csekély volt, és semmiképpen sem alkalmas arra, hogy minden magyarok lakta települést megvédjen. Ráadásul január 17-én Bem Czetz tordai erőit és a 31. honvédszászlóaljat magához vonta, így Kolozsvár szinte védtelenül maradt.³³

Tóth Ágoston 1848. december 29-én a helyi sajtóban szólította fel Erdély lakóit a honvédek közé állásra. Érdemes felidézni a felhívás sorait: „Magyar hadseregeink bevonulása alkalmával Kolozsvár polgársága örömét nyilvánította. Ámde e' lelkesültség ömlengésével ügyünk diadala még nincs biztosítva. Csak tettel érhetünk cél't. A ki tehát hazafi buzgalmát tettel kívánja igazolni, lépjen vitéz soraiba, mint önkéntes, a' háború végéig kötelezvé magát szolgálni, s' válassza e' végett tetszése szerint bármely fennálló csapatunkat. Ha pedig találkoznának ifjak elég gyávák még most is hazánk ügyéért fegyvert ragadni, azok távozzanak innen, s' ne fogyasszák a' hadseregnek szükséges élelmi cikkekét.”³⁴ A Partiumból beérkező, illetve a helyi újoncokból kezdte meg Tóth a 73. honvédszászlóalj szervezését.³⁵

³³ Az észak-erdélyi erők elhelyezkedéséről és összetételéről: *Tóth Ágoston* naplója; Czetz 2001. 53. o.; *Kövári* 1861. 144. o.

³⁴ *Honvéd*, 2. sz. 1848. december 29. 6. o.

³⁵ *Irmédi-Molnár* 1938. 97. o.

1848. december 19-én az Országos Honvédelmi Bizottmány Beöthy Ödön délvidéki kormánybiztost nevezte ki erdélyi teljhatalmú országos biztosnak. Beöthy egyéb teendői miatt csak 1849. január 2-án érkezett meg Kolozsvárra. Ezen a napon Tóth tiszttjeivel a színházból tért be egy vendéglőbe, ahol közölték vele, hogy a teljhatalmú biztos is itt van. „Isten hozta” – volt a válasz. Amint Beöthy egy asztalhoz leült, Tóth odament hozzá és bemutatkozott. Erre a válasz csak egy kis fejbiccentés és „Alászolgája” volt. Ezután nem foglalkoztak egymással, csak a vacsora végén ment oda Tóth Beöthyhez kérdezvén, hogy mikor akarja őt fogadni. Erre másnap került sor, ahol Tóth egy teljesen más emberrel állt szembe. Beöthy panaszkodott Bemre, akivel ők sohasem fogják egymást megérteni, és Tóth segítségét kérte a kapcsolattartásban.³⁶

Az utóbbi azonban nem bizonyult hálás feladatnak, mivel a lengyel tábornok rendkívül szűkszavú jelentéseket küldött, ami a katonai utánszállítások megszervezését nagymértékben megnehezítette. Január közepétől a Bem alatt harcoló csapatokról nagyon kevés hír érkezett Kolozsvárra, ami a bizonytalanságot növelte.³⁷

A kormánybiztos és a katonai parancsnok között a későbbiek folyamán kiváló munkakapcsolat, sőt barátság alakult ki. Tóth teljesen kiismerte az „öreg Bihar”³⁸ személyiségét. P. Szathmáry Károly visszaemlékezése szerint Beöthy gorombaságáról legendák keringtek Kolozsváron. Egy esetben Tóth egy 10 000 forint összegű utalvánnyal küldte a teljhatalmú országos biztoshoz Szathmáryt, a pénz kiutalása érdekében. Tóth e szavakkal figyelmeztette Szathmáryt: „De vigyázzon! A kormánybiztos úr néha rossz kedvében van, és nem szereti, ha sok szóval beszélnek hozzá.” Szathmáry megérkezett Beöthy földszinti lakásába, belépett a dolgozószobába, Beöthy az íróasztalnál dolgozott. Ezután tíz perc néma csend következett, majd Beöthy Szathmáry elé lépett és az alábbi rövid dialógus játszódott le:

„Mi kell? – kérdi nagy mérgesen.

– Pénz – volt a laconicus válasz.

– Mennyi?

– 10 000 forint.

A kormánybiztos úr reám nézett s elmosolyodott.

– Ki tanította be magát? – kérdi.

Elvette és alájegyvezve, visszaadta az iratot.”³⁹

Rövidesen azonban egy súlyos esemény borzolta fel a kedélyeket Kolozsváron. 1849. január 8–9-én Simion Prodan Probus és Ion Axente Xever prefektek román felkelői megtámadták Nagyenyedet, a várost felégették, a lakosságot nagyrészt lemészárolták. A település elpusztításáról január 9-én levélben számolt be Czetz Beöthynek. Jelentette, hogy fél század honvédet fog küldeni a menekültek felkutatására és elszállítására. Az utóbbiak számára állami segílyt kért. Január 11-én pedig egy erősebb csapat: egy század honvéd és 25 Mátyás-huszár indult el Tordáról, akik több száz menekültet szállítottak be a városba. Mivel a város nem tudta ellátni a több mint 2000 „szerencsétlent”, egy részüket Kolozs-

³⁶ Beöthy kinevező rendeletét közli: Kossuth Lajos Összes Munkái. XIII. Kossuth Lajos az OHB élén. I. rész. S. a. r. *Barta István*. Budapest, 1952. (A továbbiakban: KLÖM XIII.) 810–811. o.; *Irmédi-Molnár* 1938. 95. o.

³⁷ P. Szathmáry 1884. 74–75. o.; *Irmédi-Molnár* 1938. 97–98. o.

³⁸ A kortársak ezzel a névvel illették Beöthyt.

³⁹ P. Szathmáry 1884. 75–76. o.

várra szállították át. A városba nagy számban érkeztek megfagyott és kiéhezett üldözöttek. A felnőtteken kívül mintegy 80 gyermek is érkezett, akiről nem tudták, hogy szüleik élnek-e még. Szívtépő látvány volt, ahogy a gyermekek a szüleik után siráncokztak. Beöthy nagyon felháborodott és az ég bosszúját kérte.⁴⁰

Czetz az 1850-ben, emigrációban megjelent művében azt állítja, hogy Tóth Ágoston és Beöthy attól félt, hogy amennyiben Kolozsvárról érkeket vonnak el Nagyenyedre, a székváros kerül végveszélybe. Ennek a megállapításnak azonban az mond ellent, hogy Kolozsváron számottevő reguláris erő nem volt, még Czetz tordai különítménye is nagyobb katonai erőt képviselt. Mindez Tóth január végi, illetve Beöthy hivatalában felváltó Csány László február eleji jelentéséből egyértelműen kiderül. Tóth január 29-én kelt levelében arról tájékoztatta az Országos Honvédelmi Bizottmányt, hogy Kolozsváron kevés a reguláris katonaság, a most szerveződő vadászcsapatok fegyelmetlenek és felszeretlenek. Ugyanez áll a bihari nemzetőrökre is, akikről Tóth így nyilatkozott: „A nemzetőrökben bízni nem lehet, ők rabolnak és rendes katona előtt, megfutamodnak.” A honvédújoncok száma naponta nő, ezek felfegyverzéséhez 1000 db puskát igényelt. Csány a tárgyban az alábbiak szerint fogalmazott: „Az eddig tapasztaltakból, mint bizonyost állíthatom, hogy Bem tábornok közvetlen vezérlete alatti seregeken kívül a Kolozsvár körüli erő csekély, és nem is egészen fegyverzett. Így nem állja az, hogy Beöthy orsz[ágos] biztos úr vagy akárki más, visszatartotta volna a fegyveres erőt.”⁴¹ – Ha Czetz kisebb távolságról, illetve nagyobb erők birtokában nem merte megkockáztatni Nagyenyed védelmét, akkor ez Tóth Ágostontól sem várható el. Ráadásul Bem Tóth erőit is magához akarta rendelni, ezt a parancsot azonban már nem lehetett végrehajtani. A rendelkezésre álló katonai alakulatokkal nem lehetett megvédeni minden települést, így a román etnikai tömbbe beékelődött szörvány magyarság mindvégig kiszolgáltatott volt.⁴²

Beöthy egyre súlyosbodó betegsége miatt lemondott a hivataláról. Kormánybiztosi teendőit január 31-én adta át utódjának, Csány Lászlónak. A búcsúvacsorára Tóthot és a házigazda családját is meghívták. Beöthy kifejtette: meggyőződése szerint azok, akik a szabadságharcban vezető szerepet játszottak, nem fogják elkerülni a kivégzést. Amikor Csány, Beöthy és Tóth magára maradt az asztalnál, Beöthy felállt és fel-alá járkálva a viszonyokról beszélt, és beavatta utódát a teendőibe. Sokáig beszélt, majd Tóth széke mögött megállva azt mondta Csánynak: „Laci, ezt a fiamat neked ajánlom.” Erre mindannyian elérzékenyültek, és Tóth ettől kezdve Csány egyik legközvetlenebb „munkatársa” lett.⁴³ Ennek alapján Csány már február 10-én javasolta Kossuthnak, hogy „Tóth Ágoston derék alezredesemet, az itt lévő főparancsnokot tegyétek ezredessé.”⁴⁴

⁴⁰ Nagyenyed elpusztításáról összefoglalóan: *Szilágyi Farkas*: Nagy-Enyed pusztulása 1849-ben. Nagyenyed, 1891. A nagyenyedi események legalaposabb elemzése: *Egyed* 2010. 310–319. o.; Beöthy felháborodásáról: *Irmédi-Molnár* 1938. 96. o.; *P. Szathmáry* 1884. 76–77. o.

⁴¹ Czetz 1850. 129. o.; Tóth Ágoston alezredes levele Kossuthoz. Kolozsvár, 1849. január 29. *Silviu Dragomir*: *Revoluția românilor din Transilvania în anii 1848–49*. Cluj, 1946. III. k. (A továbbiakban: *Dragomir* 1946.) III. 299–300. o.; Csány László jelentése Kossuth Lajoshoz. Kolozsvár, 1849. január 31. Csány iratok, 1998. II. k. 151–152. o.

⁴² *Egyed* 2010. 309–321. o. A katonai erő elégtelenségére lásd: Bem vezérőrnagy levele Kossuth Lajoshoz. Marosvásárhely, 1849. január 14. *Dragomir* 1946. III. 273. o.

⁴³ *Irmédi-Molnár* 1938. 98. o.

⁴⁴ Csány iratok, 1998. II. k. 171. o. A kérészt Csány a február 12-én Kossuthhoz írott levelében megismételte. Uo. 176. o.

Időközben a városba érkezett Tóth Ágoston öccse, Tóth Károly százados, aki Mézáros Lázár hadügyminisztertől hozott levelet testvére számára. A minisztérium új, irodai beosztást ajánlott Tóthnak. Tóth a levéllel Csányhoz ment, és tőle kért állásfoglalást. Csány elolvasta a levelet és ezt válaszolta: „Nemcsak, hogy Önt nem engedem el, hanem a fivérért is itt tartjuk, hiszen most jobban, mint bármikor van szükségünk ügyes emberekre. Ön nélkül nem igen állhatnám meg a helyemet, mert hiszen Ön már be van avatva az itteni viszonyokba, azon kívül az ég mindjobban beborul, és Debrecenben könnyebben fognak vezérkari főnököt találni, mint én parancsnokot Kolozsvár számára.”⁴⁵

Csány Kossuthhoz február 16-án írott levelében így tiltakozott: „igyekezni fogok bennem helyezett bizodalmadnak ezentúl is, menynyire lehet, megfelelni, de kérek, eszkezd, hogy olyan ember, kiben bízhatok, tőlem el ne távolíttasson – ilyen Tóth alezredes, ez az egyetlen ember, kire katonai szempontból tekintve, támaszkodhatok – és ezt a h[ad]ügyminisztérium Döbröcönbe [sic!] az irodába rendelte – én őt nem nélkülözhetem, azért méltóztatatok addig nálam hagyni, ameddig én őtet nélkülözhetőnek nem nyilatkozatom, sőt, méltóztatással őtet ezeredessé kinevezni. – Ő ugyan szerény ember, de mégis kedvesen hatand reá a kiténtetés.”⁴⁶

Bár Tóth Ágoston kerületi parancsnoki beosztását február végéig betöltötte, a hónap közepétől olyan kihívásokkal kellett szembe néznie, amelyek tartósan elszólították a „kinccses városból.”

A Dés és Szamosújvár közötti védelmi vonal szervezőjeként (1849. február)

A bukovinai császári-királyi erők hadműveletei Észak-Erdélyben

Kolozsvár visszafoglalása után Bem a Karl Urban ezredes vezette császári-királyi csapatok ellen vonult, melyeket január elején Bukovinába kergetett. Beszterce és Naszód vidék katonai parancsnokává Riczkó Ignác ezredest nevezte ki, aki januárban az alábbi alakulatokkal rendelkezett:

<i>Alakulat</i>	<i>Állomány</i>	<i>Állomáshelyek</i>
2. (Sándor) soryalopezred 3. zászlóalja	500 fő	Beszterce, Naszód, Tihuca, Teke
Lengyel légió	100 fő	Beszterce, Naszód, Tihuca, Teke
Szatmári lovas nemzetőrség, más forrás szerint 1 osztály a 8. (Koburg) huszárezredből	200 fő	Beszterce, Naszód, Tihuca, Teke
3 fontos lövegek	6 db	Beszterce, Naszód, Tihuca, Teke

Összesen: 600 gyalogos, 200 lovas és 6 db háromfontos löveg.

⁴⁵ *Irmédi-Molnár*, 1938. 99. o. Tóth Károlyra lásd: *Bona Gábor: Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban. I–II. k. Budapest, 2008–2009.* (A továbbiakban: *Bona* 2008–2009.) II. k. 469–470. o.

⁴⁶ Csány levele Kossuth Lajoshoz. Kolozsvár, 1849. február 16. Csány iratok, 1998. II. k. 184. o.

Emellett a dési helyőrség parancsnokság állományába tartozott 600 gyalogos és 120 lovas debreceni nemzetőr, illetve 3 darab hatfontos ágyú.⁴⁷ E nem túl nagyszámú erőnek kellett biztosítania Észak-kelet Erdélyt az ellenséges támadásokkal szemben.

Naszód vidék, azaz a 17. (2. román) határőrezred hadkiegészítési területe, valamint Kővár vidék, Doboka és Közép-Szolnok megye 1848. szeptember elejétől az erdélyi román lázadás egyik fő fészkeként számított. A román lakosság, amelyet a naszódai román határőrezred ezredkormány bujtogatott, nyíltan szembefordult a magyar kormányzattal. Ugyanezt tette Beszterce vidékének száz lakossága is.⁴⁸

Az 1849 januárjában Bukovinába szorított Urban készült a visszatérésre, törekvéseiben hallgatólagosan támogatta őt Bukovina katona parancsnoka, Ignaz Dammwalden von Malkowsky altábornagy, illetve a helyi lakosság.⁴⁹ Bukovina felől két, szekérrel is járható országút vezetett Erdélybe: egyik a Kirlibabán vezetett Óradnára, a másik pedig Dorna-Vatrán át Tihára. Emellett az erdőirtások miatt sok olyan ösvény létezett, ahol a katonaság zavartalanul haladhatott. A tűzéség felvonultatása azonban csak az országutakon volt lehetséges.⁵⁰

Urban a második utat választotta, 1849. február 4-én Pojana-Stampeiban egy 900 főnyi különítményt egyesített, amely a 41. (Sivkovich) sorjalogezred egy osztályából, az 51. (Károly Ferdinánd) sorjalogezred egy osztályából és egy osztály bukovinai határvasdászból (kordonista) állt. Ezen, többségében önkéntes jelentkezőkből álló hadoszlop élén Urban február 5-én reggeli 7 órakor a gyülekezőhelyről elindult, 23 foknyi hidegben magas hegyek között, hóborította és majdnem járhatlan hegyi utakon Erdély felé. Mintegy 20 órányi menet után, 1849. február 6-án hajnalban Borgóprund és Marosény között, a helyi lakosság kalauzolása mellett Urban a Borgói-szorost biztosító magyar őrség hátába került. Utóbbi a 2. (Sándor) sorjalogezred három századából, a 8. (Koburg) huszárezred egy szakaszából és két darab háromfontos lövegéből állt, Koffler Bódog őrnagy parancsnoksága alatt. Urban támadásával annyira meglepte a magyar csapatokat, hogy azok képtelenek voltak az ellenállásra. Fogságba esett Koffleren kívül 11 honvédtiszt, egy honvédorvos, két tüzér, a három század állománya, 44 Koburg-husár, két darab háromfontos ágyú, két lőszeres szekér, hatvan ló és a teljes felszerelés. Feladatának végrehajtása után Urban a hadizsákmánnyal és a foglyokkal még aznap visszaindult Pojana-Stampeiba, ahova február

⁴⁷ Bem vezérőrnagy jelentése Beöthy Ödön országos teljhatalmú biztoshoz. Beszterce, 1849. január 9. MOL Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány, Kormányzó-elnökség iratai. Általános iratok. H 2. (A továbbiakban: MOL H 2.) 1849:701.; *Czetz* 2001. 50. o. Riczkóra lásd: *Bona* 2000. 601–602. o.

⁴⁸ Gr. Mikó Imre levele Vay Miklóshoz. Kolozsvár, 1848. november 2. MOL Vay Miklós kormánybiztosi iratai. H 113. 2003.

⁴⁹ A bukovinai császári-királyi csapatok 1849. februári, észak-erdélyi hadműveleteiről összefoglalóan: *Heydte* 1863. 266–276. o. (A későbbi történeti feldolgozások elsősorban ezekre az adatokra támaszkodnak); *Gelich Rikárd*: Magyarország függetlenségi harca 1848–49-ben. I–III. k. Pest, 1882–1889. III. k. 80–81. o.; *Bánlaky Breit József*: Magyarország 1848–49. évi függetlenségi harcának katonai története. Budapest, 1897. I–II. k., II. k. 133–136. o. Új szempontokra hívja fel a figyelmet: *Hermann Róbert*: 1848–1849. A szabadságharc hadtörténete. Budapest, 2001. (A továbbiakban: *Hermann* 2001.) 219–220. o.

⁵⁰ *Gyalóky Jenő*: A besztercei hadosztály harcai 1849 nyarán. Budapest, 1937. Különlenyomat a *Hadtörténelmi Közlemények* 1937. évi I–II. füzetéből. 4. o.

7-én reggeli 3 órakor érkezett meg. Vesztesége nem volt, leszámítva azt, hogy 45 katonájának útközben a lába lefagyott.⁵¹

Urban marosényi sikerének komoly következményei voltak. A bukovinai császári-királyi csapatok előtt nyitva állt az út Erdély felé. Malkowsky meggyőződött arról, hogy érdemes Urban akcióját a továbbiakban támogatni. Fentebb már ismertettük, hogy a magyar hadvezetés Észak-Erdély biztosításához nem rendelkezett megfelelő számú reguláris katonasággal, így egyelőre segítséget sem küldhettek. A besztercei magyar katonai parancsnok, Riczkó Ignác ezredes, még Urban támadása kezdetén menteni kívánta a menthetőt. Február 6-án, ahogyan értesült a marosényi támadásról, személyesen indult a segítségükre két század Koburg-huszárral és két löveggel. A betegeket és a poggyászát Désre indította. Azonban a Sándor-gyalogoságnak már csak hült helyét találta, így visszatért Besztercére. Gyalogsága mindössze egy század maradt, ennek jó része azonban felszerületlen volt. Ezután megszemlélte Naszódot, amelyet egy század kolozsvári nemzetőr biztosított, itt mindent rendben talált. Később ide érkezett még a Lápos-vidéki vadászcsapat 2. százada, fél század ugocsai nemzetőr és egy szakasz Koburg-husár. Riczkó Dés körül akarta összevonni minden erejét, mert a várost jó pozíciónak tartotta. A marosényi veszteséget 300 gyalogosra, 24 huszárra és két darab háromfontos lövegre becsülte. Koffler őrnagyot viszont árulással vádolta, mert szerinte a zászlóaljparancsnok összejátszott Urbannal. Az utóbbi állítása azonban nem lehetett igaz, mert Kofflert a császári hatóságok a későbbiek folyamán hadbírórság elé állították, lefokozásra és börtönbüntetésre ítélték.⁵²

A történeteket Csány február 8-án kelt levelében jelentette Kossuthnak. Aggodalmát fejezte ki, hogy Riczkó esetleges visszavonulása esetén Kolozsvár körül lenne a harc, ez esetben viszont a magyar települések megint ki lennének szolgáltatva a román felkelőknek. Ő nem tud segíteni Riczkónak, de reméli, hogy Bem rövidesen erősítést fog küldeni a székelyektől.⁵³ Az erősítés azonban egyelőre nem érkezett, így Riczkó február 10-én kénytelen volt egy óra járásra hátrébb vonni csapatait. Újabb támadástól tartott, az ellenség erejét három zászlóalj gyalogságra, egy század dragonyosra és hét lövegre becsülte, ezért kérte Csánytól, hogy lőszerutánpótlást Bemnek rajta keresztül többet ne küldjön, mert ez az út már nem biztonságos. Véleménye szerint az ellenséges dandár vagy Nagyszeben felé veszi az útját, akkor hátba támadja, és a székelyekkel együtt felmorzsolja őket, vagy Dés

⁵¹ *Heydte* 1863. 265–269. o.; Urban ezredes jelentése Malkowsky altábornagynak. Poiana-Stampe, 1849. február 7. *Von der Revolution zur Reaktion. Quellen zur Militärgeschichte der ungarischen Revolution 1848–49.* Bearbeitet von *Róbert Hermann, Thomas Kletečka, Elisabeth Gmoser und Ferenc Lenkefi. Jolán Szijj* mit Unterstützung der Aktion Österreich-Ungarn. Budapest–Wien, 2005. (A továbbiakban: *Von der Revolution*, 2005.) 202–205. o.; Koffler Bódogra lásd: *Bona* 2000. 447–448. o.

⁵² Riczkó Ignác levele Csány Lászlóhoz, Beszterce, 1849. február 6. MTA Könyvtára. Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye. Csány László levéltára. Másolatok. Az aradi Csány-levéltár, pontosabban az 1849. évi országos biztosság január–június közötti iratairól készült másolatok. Ms. 4925. (A továbbiakban: MTAK Kt. Csány-I.) 141.; Riczkó jelentése, Dés, 1849. február 8. Uo. 140.; *Csernátoni Sámuel*. A Kofflerre vonatkozó árulási vádat Csány elfogadta, és nyíltan Erdély lakosainak tudtára adta. Csány hirdetménye. Kolozsvár, 1849. feb-ruár 9. Csány iratok, 1998. II. k. 169. o. A marosényi rajtaütésről két litográfia készült, melyet Franz Werner bécsi nyomdász sokszorosított. *Kincses Katalin Mária*: Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc korabeli ábrázolásokon. I. k. Budapest, 2010. 118. o.

⁵³ Csány levele Kossuth Lajoshoz. Kolozsvár, 1849. február 8. Csány iratok, 1998. II. k. 164–165. o.

felé működik, ebben az esetben a rendelkezésére álló erőkkel (két század gyalogság,⁵⁴ 160 huszár és két darab háromfontos ágyú) tartja Besztercét, ameddig lehet, s ha szükséges, visszavonul Bethlenre vagy Lekencére. Azt is kérte Csánytól, hogy Szamosújvárra küldjön erőket. Ennek a kérésének a teljhatalmú országos biztos eleget tett, s a városba két század gyalogságot küldött. Riczkó február 10-én ismételten segítséget sürgetett a székelyektől. A székelység mozgósítása azonban lassan haladt. A feladatot Németh László háromszéki, illetve Mikó Mihály csíkszéki kormánybiztosok, Gál Sándor ezredes, valamint a Bem által a táborból hazaindított Kiss Sándor alezredes végezték. Az eredmények azonban csak február elejére mutatkoztak, Gál február 9-én indult Bemhez 5 gyalogzászlóaljjal, három század lovassal és egy hatfontos üteggel, Kiss pedig 10-én a 12. honvédszászlóaljjal, két lándzsás székely zászlóaljjal, 4 század lovassal. A két hadoszlop rövidesen egyesült, és február 17-én elfoglalták Segesvárt, vagyis Riczkónak erősítést küldeni egyelőre nem tudtak. Riczkó panaszkodott Csánynak, hogy Bem kevés erőt hagyott a rendelkezése alatt, illetve arra, hogy a helyi lakosság köréből nem tud kémet szerezni. Emiatt Riczkó egy újabb levelében kétségbeesve számolt be Csánynak, hogy a székelyek nem jönnek, ha nem kap rövidesen segítséget, akkor Besztercét és Naszódot fel kell adnia. Csány a válaszlevelében Riczkót a pozíciója tartására utasította.⁵⁵

Riczkó képtelen volt Csány rendelkezésére eleget tenni, mivel erősítés csak február 15-én érkezett Marosvásárhelyről. A Tolnay Gábor őrnagy vezette marosszéki önkéntes nemzetőr zászlóalj azonban újoncokból állt, és kevés lőfegyverrel rendelkeztek. Riczkó szerint az ellenséges erők ekkor már elhagyták Besztercét, Jádra vonultak 9 löveggel. Urban neki látott a határőrök felfegyverzéséhez, így Riczkó Csánytól erősítésként a Bánffy János alezredes alá tartozó csapatokat és Teke őrizetére Putnoki József vadászcsapatát kérte. Az utóbbi egy 140 fős vadászcsapat volt, amely a Teke környéki magyarságból alakult, 36 szuronyos és 24 vadászpuskával rendelkezett. Végül Tekét a marosszéki zászlóalj egy része szállta meg, azonban 16-án este, 23 óra és éjjel között Urban megtámadta a falut, mire a marosszékiek visszahúzódtak a Székelyföldre. A menekülők közül 55 nemzetőrt a szász és román lakosok elfogtak és megkötözve Urbannak átadtak.⁵⁶

Riczkó végül a rendelkezésére álló csekély erőkkel Királynémetinél sáncolta el magát, várva az ellenséges támadást. Helyzetét nagyban nehezítette, hogy a helyi lakosság ellen-

⁵⁴ Thorotzkay Sándor visszaemlékezése szerint a 73. honvédszászlóalj 1–2. százada, amely Fornszek Adolf százados parancsnoksága alatt volt. *Thorotzkay Sándor: A 73. honvédszászlóalj története 1849-ben. Hazánk. Történelmi Közlöny.* Szerk. *Abafi Lajos.* VIII. k. 1887–1889. (A továbbiakban: *Thorotzkay 1887–1889.*) 28. o.

⁵⁵ Riczkó levele Csányhoz. Beszterce, 1849. február 10. MTAK Kt. Csány-lt. 223. Mellette Forró Elek alezredes, marosvásárhelyi katonai parancsnok levele Riczkóhoz. Marosvásárhely, 1849. február 10. Uo. 179.; Riczkó levele Csányhoz. Beszterce, 1849. február 10. Uo. 160.; Csány levele Kossuthhoz. Kolozsvár, 1849. február 10. Csány iratok, 1998. II. k. 170. o. A Szamosújvárra küldött erősítésről: Csány levele Kossuthhoz. Kolozsvár, 1849. február 12. Csány iratok, 1998. II. k. 175. o. A székelyek mozgósításáról: *Egyed* 2010. 340. o.; Gál Sándorra lásd: *Bona* 2000. 158–159. o.

⁵⁶ Riczkó levele Csányhoz, Királynémeti, 1849. február 16. MTAK Kt. Csány-lt. 292.; Riczkó levele Csányhoz. Királynémeti, 1849. február 17. Uo. 275. Naszód kiürítésére február 17-én került sor. (Csernátoni Sámuel állítása szerint); Putnoki csapatára: Rettegi László alispán levele. Kolozsvár, 1849. május 25. MTAK Kt. Csány-lt. 3483.; Tolnay Gáborra lásd: *Bona* 2000. 682. o. A tekei eseményekre: Riczkó ezredes levele Csányhoz. Királynémeti, 1849. február 17. MTAK Kt. Csány-lt. 440.; Csány levele Tóth Ágoston ezredeshez. Kolozsvár, 1849. március 12. MTAK Kt. Csány-lt. 464.

séges magatartása miatt a szemben állók erejéről és helyéről csak homályos információi voltak.

Az észak-erdélyi betörést február közepétől Malkowsky altábornagy irányította, aki a feladatra három dandárt jelölt ki: Urban ezredes dandárját, Karl Fischer von See vezérőrnagy dandárját és Peter Springensfeld alezredes dandárját. A csoportosítás összlétszáma kb. 7000 fő volt, emellett 19 löveggel rendelkeztek.⁵⁷

Urban erői február 15-én Borgóprundon és Jádon állomásoztak. A jádi oszlop az 51. (Károly Ferdinánd) sorgyalozezred 2. zászlóaljából és 15 lovasból (a 2. Ferdinánd Miksa könnyűlovas ezredből) állt. Az utóbbi rövidesen Naszódig nyomult, ahol számos határőr csatlakozott hozzá. Urban február 18-án határozta el Riczkó megtámadását, melyre a következőleg intézkedett: „A Naszódon kikülönítve álló zászlóalj feladata: Szepnyeren átmenetelve, 18-án reggeli 6 órakor Magyaros elé érve, ezt a települést birtokába vegye, azért hogy a Királynémetiből viasszorított magyar alakulatokat oldalban és hátban támadhassa meg. Mihelyt a főoszlop Besztercét elhagyta, az 51. Károly Ferdinánd sorgyalozezred 1. zászlóalja, 2 század román határőr és 1 szakasz lovas 2 háromfontos löveggel Szeretfalva felé tart, a magyarokat innen elűzik, s megszállják a Sajó hidat, miáltal a Királynémeti felé tartó főtámadó oszlop oldalát és hátát biztosítják. A többi csapatok Urban ezredes személyes vezetése alatt a Királynémetinél elsáncolt ellenséget támadják meg.” Az eseményeket 1863-ban feldolgozó August Heydte császári tiszt Riczkó erőit egy székely gyalogzászlóaljra, egy honvédszászlóaljra, egy osztály lovasra a lengyel légióból, két század huszárra, illetve egy háromfontos lövegre határozta meg. Az utóbbi azonban jelentős túlzás volt, mivel Királynémetinél csak az alábbi magyar erők állomásoztak:

<i>Alakulat</i>	<i>Létszám</i>
a 2. (Sándor) sorgyalozezred egy százada	80
a 73. honvédszászlóalj két százada	300
Marosszéki önkéntes nemzetőr zászlóalj	800
két század a 8. (Koburg) huszárezredből	200
lengyel légió	100
háromfontos löveg	2

Összesen: 1180 gyalogos, 300 lovas és két löveg.

Létszámban Riczkó erői nem voltak gyengébbek Urbanénál, azonban az utóbbi jobban felszerelt és kiképzettebb alakulatokkal, valamint nagyobb tüzérséggel rendelkezett, illetve számíthatott további erősítésekre.

A császári főoszlop 18-án indult el Jádról, és a kiürített Besztercén áthaladva, másnap reggel fél 6 óra tájban ért Királynémeti elé, ahol a helység határában a lengyel légió adta az előőrsi szolgálatot. Urban azonnal támadást rendelt, de mire a helység előtt emelt sáncokhoz ért, Riczkó már készen várta az előnyomuló ellenséget. A császáriak támadá-

⁵⁷ Disposition. Malkowsky altábornagy erőinek elhelyezkedése. Marosény, 1849. február 17. Kriegsarchiv, Wien. Archiv des Militär Maria-Theresien Ordens. F IV. U/17. Karl Urban aktája. (Hermann Róbert szíves közlése.)

sát kétszer verték vissza, a harmadik rohamnál azonban Riczkót eltalálták, aki súlyosan megsebesülve bukott le lováról, ami csapatainál teljes zavart idézett elő, azok a további ellenállással felhagyva, Dés irányában hátrálni kezdtek. A visszavonulást a lengyel légió fedezte Mieczyslaw Woroniecki őrnagy parancsnoksága alatt.

Ezzel egyidejűleg a Wieser őrnagy vezette császári oszlop, amely két löveggel rendelkezett, elfoglalta Szeretfalvát, az ottani magyar egységek 14 halott és a sebesültek hátrahagyása mellett visszavonultak.

A rendezetten visszavonuló magyar csapatok belefutottak Magyaros előtt a Naszód felől érkező ellenséges zászlóaljba (az 51. Károly Ferdinánd sorgyalogezred 2. zászlóaljába), mire a retirálás Dés felé fejvesztett menekülésbe torkolt. Urban a visszavonuló magyarokat csak gyengén üldöztette, csapataival Besztercére húzódott vissza, egy gyalogszázadot (a 41. Sivkovich sorgyalogezredből) pedig újból Naszódra különített ki. Jelentése szerint vesztesége a királynémeti ütközetben egy tiszt, 5 közkatona, 13 sebesült, míg a magyaroké ugyanezen forrás szerint 100 főnyi halottra és sebesültre, továbbá foglyokban 3 tisztre és 250 főnyi legénységre rúgott. A zsákmány pedig számos ló, 3 ágyú, 2 lőszerkocsi, több élelem- és társzekér lovastul együtt.⁵⁸

A Királynémetinél elszenvedett vereség mind a régióban állomásozó magyar katonaság, mind a magyar lakosság körében teljes pánikot idézett elő. A dési helyőrség-parancsnokság állományába tartozó debreceni nemzetőrök felmondták az engedelmességet. Korábban Riczkó utasította Jeney őrnagy parancsnokot, hogy alakulataival vonuljon Bethlenbe, ezt azonban a debreceni alakulat tisztjei megtagadták. Jeney a nemzetőrök élelmezését megszüntette, és sürgős intézkedést kért, kijelentve, hogy Dést nem tudja tovább tartani. Jeney február 19-én kérte Tóth Ágoston alezredestől, hogy a Désen és Szamosújváron lévő köz- és megyei pénztárakat menekítse biztos helyre. A későbbiek folyamán Jeneyt Dés kiűritéséért Csány megfedésben részesítette.⁵⁹ Kovács Samu szemtanú a pánikszerű hangulatról így emlékezett: „Naszód vidékén a reakció újra felbátorodott, s Király-Némethibe Riczkó csapatát hátba megkerülve, éjjel reá csapott. A meglepett őrség a zavarában lóra pattant, huszárok éles kardjai fogadták a nem várt vendégeket, s az üldözés közepette maga Riczkó is jobb karja átlövésével sebet kapott, s vele együtt az egész őrség – közülök többen véresen – rohamosan Deésre menekültek. E leverő eseményre és látványra a megrémült deésiek nyakra-főre menekültek: Kolozsvár felé az ország útja el volt lepve, itt egy csapat gyalog menekülőkkel, ott egy pár gyenge lovakkal vontatott szekér volt túlterhelve ember és podgyással.”⁶⁰

⁵⁸ Karl Urban ezredes jelentése Ignaz Malkowsky Edlen von Dammwalden altábornagynak. Beszterce, 1849. február 18. Von der Revolution, 2005. 224–225. o.; *Heydte* 1863. 270–274 o. Riczkó erőire: *Tóth Ágoston* naplója. A királynémeti vereségről a bécsi Armee Bulletin sorozat XXV. lapja tudósított. *Kincses* 2010. 124. o. Mieczyslaw Woronieckire lásd: *Bona* 2000. 719–720. o.; *Kádár* 1890. 170. o.; *Egyed* 2010. 342. o.

⁵⁹ Jeney őrnagy jelentése. Dés, 1849. február 18. MTAK Kt. Csány-lt. 711.; Jeney őrnagy levele Tóth alezredeshez. Dés, 1849. február 19. MTA Kt. Csány-lt. 233.; Csány levele Tóth alezredeshez. Kolozsvár, 1849. február 19. Csány iratok, 1998. II. k. 189. o.; *Irmédi-Molnár* 1938. 100. o.

⁶⁰ *Kovács Samu* 1887. 149–150. o. A deésiek hangulatáról: *Kádár* 1890. 171. o.

A Dés–szamosújvári védelmi vonal megszervezése

A nagyobb katasztrófa elkerülése érdekében Csány Tóth Ágoston alezredes parancsnoksága alá utalta az összes Észak-Erdélyben lévő magyar alakulatot, és az alábbi egységekkel Désre és Szamosújvárra rendelte:

<i>Alakulat</i>	<i>Létszám</i>
Az Alsó-Fehér megyei szabadcsapat egy százada	120
32. honvédszászlóalj két százada	300
73. honvédszászlóalj két százada	300
fél század a 11. huszárezredből	40
hatfontos löveg	2

Összesen: 720 gyalogos, 40 lovas és két ágyú.

Tóth február 19-én érkezett Szamosújvárra. Útközben keserűen tapasztalta, hogy a Kolozsvárra vezető út tele volt menekülő katonákkal. Utóbbiakat Tóth megállította és visszafordította őket kiindulási helyeikre. Az ellenszegülő debreceni nemzetőrök egy részét lefegyvereztette, amelyért azok tisztjei feljelentették őket Kossuthnál. Tóth fájlalta, hogy a menekülők között volt a lengyel légió egy része is, amely eddig derekasan helytállt. A Kolozsvárra menekült nemzetőr tiszték közül legfőképpen kettőt tartott a vétkesnek: Szem⁶¹ és Marzsó⁶² nevűeket, akik Tóth szerint hazugságokkal mentegették magukat. Bár Tóth visszaparancsolta őket a szolgálati helyükre, ők az engedelmséget megtagadták, ezért kérte Csánytól szigorú megbüntetésüket. Csány a Kolozsvárra bevonult engedetlen debreceni nemzetőröket Tóthhoz hasonlóan lefegyvereztette és haza bocsátotta. Tóth a városban lévő, Riczkó megvert seregéhez tartozó katonaságot (980 fő, két löveg) újjászervezte. Ezek között azonban kevés volt a begyakorlott reguláris alakulat, többségük vadászcsapat vagy mozgósított nemzetőr egység volt. Ráadásul az utóbbiak állandóan elégedetlenkedtek, haza akartak térni, és nem sok hajlandóságot mutattak az ellenséggel való harchoz. Tóth Csánytól az alábbi felhatalmazást kapta: „A törzstisztek a vezérlét felett civódnak Szamosújvárbán. Ez most megszűnt, Ön a vezér, s őket engedelmség illeti a legszorosabb felelet terhe alatt. Legyen Ön szigorú, demoralizált sereget, ha másképpen nem, golyókkal kell helyrehozni.”⁶³

Reggel a városban riadót vertek, ez azonban félreértés volt, mert a riadót egyik tiszt sem rendelte el. Az ellenségről semmit sem tudnak, az sem volt ismert, hogy bevonultak-e Désre. Ugyanakkor elterjedt az a hír, hogy Urban Teke felé tart.

Emellett Tóth lőszert kért, elsősorban kisebb kapszlikat, melyekre a vadászcsapatoknak volt szüksége. Panaszkodott, hogy a helyi katonaság nagyon lehangolódott. A városban

⁶¹ Talán Szem Adolf szatmári nemzetőrhadnagyról van szó. *Bona* 2008–2009. II. k. 402. o.

⁶² Talán Marzsó Lajos bihari nemzetőrfőhadnagyról van szó. *Bona* 2008–2009. II. k. 72. o.

⁶³ Csány levele Tóth alezredeshez. Kolozsvár, 1849. február 19. Csány iratok, 1998. II. 189. o.; *Kádár* 1890. 172–173. o.

lévő maradék debreceni nemzetőrség rövidesen elvonult Kolozsvár felé. Tóth február 20-án a megmaradt alakulatainak kenyeret és lőszert osztott. Pozitívumként értékelte, hogy a törzstisztek a korábbi engedetlenség helyett most már készségesen ajánlkoznak a szolgálatra, ugyanakkor panaszkodott az ágyúi kevés száma miatt. Nagybányára futárt indított, hogy a városban lévő vadászcsapatokat rendeljék Szamosújvárra.⁶⁴

Csány a február 19-én kelt levelében Dés elfoglalására⁶⁵ utasította Tóth Ágoston alezredest, aki rövidesen bevonult a városba, és a rendelkezése alatt álló alakulatokat az alábbiak szerint helyezte el:

Dés: 73. honvédszászlóalj három százada (300 fő)
debreceni nemzetőrség két százada (500 fő)
fél század ugcsoi nemzetőr (?)
két század a 8. (Koburg) huszár ezredből (200)
az Alsó-Fehér megyei szabadcsapat egy százada (100)
két db hatfontos löveg

Szamosújvár: 32. honvédszászlóalj két százada (300 fő)
fél század a 2. (Sándor) gyalogezredből (80 fő)
fél század a lengyel légióból (100 fő)
fél század honvéd (?)
fél század a 11. (székely) huszárezredből. (40 fő)
két század a Kolozs megyei mozgó csapatból (200 fő)
két század a Doboka megyei mozgó csapatból (200 fő)
két század szabadcsapat (?)
egy db hat- és egy db háromfontos löveg

A Désen és Szamosújváron állomásozó erők létszáma – Csány február 22-én, Kosuthoz írt levele alapján – egyaránt 1200–1200 fő volt. Szamosújváron a helyőrség-parancsnoki teendőket Mieczyslaw Woroniecki alezredes látta el. Tóth, aki február 21-től az „erdélyi sereg balszárny” parancsnoka titulust viselte, továbbra is élelmet sürgetett Csánytól. Ettől a naptól kezdve már jó hírekről számolhatott be a teljhatalmú országos biztosnak. Tudatta, hogy a nagybányai hidat elbarikádoztatta, a szentbenedekit pedig felszedette. Désnek a Szamos felőli részét szintén elbarikádoztatta, ide lövegeket állíttatott, az éjszakát teljes riadókészültségben töltötték. Felhívta az országos biztos figyelmét arra, hogy Apahidát feltétlenül biztosítani kell. Végül sorait a testvérére, Tóth Károlyra vonatkozó alábbi megjegyzéssel zárta: „Örülök, hogy a kis fiú hasznavehető. Ha a tisztelt k. b. kiindult Kolozsvárról, reményilem, hogy ide is veendi útját.” Csány folyamatosan küldte az erősítéseket Tóthhoz. Az engedelmességet megtagadó debreceni nemzetőrök fegyvereit

⁶⁴ Tóth alezredes jelentése. Szamosújvár, 1849. február 19. MTAK Kt. Csány-lt. 309.; Tóth alezredes jelentése. Szamosújvár, 1849. február 20. MTAK Kt. 316.; Csány az általa hozott intézkedéseket a Kosuthoz 1849. február 20-án írt levelében ismertette. Csány iratok, 1998. II. k. 191–192. o.; Tóth Ágoston erőire: *Tóth Ágoston* naplója.

⁶⁵ Csány nem volt tisztában azzal, hogy Urban nem foglalta el Dést, így Tóth harc nélkül szállta meg a várost.

a 73. honvédszászlóalj honvédjeinek adta. 1849. február 20-án 130 bihari nemzetőrt, 300 debreceni nemzetőrt, a német légiót és egy hatfontos ágyút küldött Tóth rendelkezése alá. Csány február 22-én Désre érkezett, és az e napon Kossuthhoz írt levelében Tóth előléptetését e szavakkal javasolta: „Hej be jó lenne most Tóthot kinevezni ezredesnek.” Időközben újabb erősítések érkeztek Désre, köztük a 31. honvédszászlóalj két százada, így Tóth dandárja már 1520 főre és 4 lövegre nőtt.⁶⁶

Az erdélyi császári-királyi főerők ellen támadó Bem vezérőrnagy február 15-én érte el Medgyest, ahol a Gál Sándor és Kiss Sándor vezette székely erők csatlakoztak hozzá. A királynémeti vereségről értesülve, félretette a Nagyszeben elleni támadás tervét, és február 23-án Beszterce felé indult.⁶⁷

A magyar ellentámadás kibontakozása

A Királynémetinél elért sikert a császári hadvezetés nem tudta továbbfejleszteni. Észak-Erdélyben, illetve a határ mentén ebben az időszakban az alábbi császári-királyi erők állomásoztak:

<i>Alakulat</i>	<i>Létszám</i>	<i>Állomáshely</i>	<i>Lövegek száma</i>
Karl Fischer von See vezérőrnagy dandárja ⁶⁸	2940 (2800 gyalogos, 140 lovas)	Vajola	6
Karl Urban ezredes dandárja ⁶⁹	1300	Beszterce	7
Peter Springensfeld ⁷⁰ alezredes dandárja és a főhadiszállás	kb. 2500	Jád	6

Wilhelm von Hammerstein-Equord lovassági tábornok, galíciai főhadparancsnok a február 23-án kelt levelében egyenesen leváltással fenyegette meg a bukovinai katonai körzet parancsnokát, ha nem vonja ki csapatait Észak-Erdélyből, mivel attól félt, ha a magyar csapatok Máramaros felől betörnek Galíciába, nem tud velük szembe kellő számú erőt állítani. Hammerstein kifejtette, hogy a magyarok ellen nagyszámú császári-királyi

⁶⁶ Tóth alezredes jelentése. Dés, 1849. február 20. MTAK Kt. Csány-lt. 329. A szamosújvári erők létszámadatait részben közli: *Tóth Ágoston* naplója; Csány levelei Tóth alezredeshez. Kolozsvár, 1849. február 20. Csány iratok, 1998. II. k. 195–197. o.; Tóth alezredes levele. Dés, 1849. február 21. MTAK Kt. Csány-lt. 704.; Csány levelei Kossuth Lajoshoz. Dés, 1849. február 22. Csány iratok, 1998. II. k. 198–200. o.; *P. Szathmáry* 1884. 80–81. o.; *Thorotzkay* 1887–1889. 28–29. o. Az eseményekről összefoglalóan: *Irmédi-Molnár* 1938. 100–102. o., illetve Tóth Ágoston, 1987. 19–20. o.

⁶⁷ *Hermann* 2001. 219. o.

⁶⁸ A Fischer-dandár az alábbi alakulatokból állt: két század a bukovinai kordonzászlóaljából, egy osztály a 28. (Párma) sorgyalogezredből, 4 század az 55. (Bianchi) sorgyalogezredből, a 28. (Parma) sorgyalogezred 4. zászlóalja, egy század a Wrbna könnyűlovas ezredből. (Hermann Róbert szíves közlése.)

⁶⁹ Urban dandárja az alábbi alakulatokból állt: Az 51. Károly Ferdinánd sorgyalogezred 1. és 2. zászlóalja, 2 század a 17. (2 román) hatáőrrezredből, egy szakasz a 2. (Ferdinánd Miksa) könnyűlovas ezredből.

⁷⁰ A Springensfeld-dandár az alábbi alakulatokból állt: egy osztály a bukovinai kordonzászlóaljából, egy zászlóalj az 55. (Bianchi) sorgyalogezredből, az 58. (István főherceg) sorgyalogezred 4. zászlóalja, fél zászlóalj a 17. (2. román) hatáőrrezredből, egy hatfontos üteg. (Hermann Róbert szíves közlése.)

sereg harcol, melynek feladata a lázadók legyőzése. Az övé pedig Galícia és Bukovina védelme, így az Észak-Erdélybe betört erőket Malkowsky azonnal vonja vissza. Ennek következtében Malkowsky a Fischer-dandárt Marosényre, a Sprigensfeldét pedig Tihucára vonta vissza. A közlekedést Marosény és Tihuca között biztosította. Malkowsky kifejtette főhadparancsnokának, hogy amennyiben a Marosvásárhelyről február 25-én kiindult Bem a fenti útvonalat nagy erőkkel veszélyeztetné, akkor létezik még egy átjáró, Jakobiny és Eisenau között. A besztercei kórházat biztosította: ha szükséges, Bukovinában a népfelkelésre is támaszkodhat. Így Bemnek csak Urban jóval gyengébb dandárjával kellett felvenni a harcot, nem pedig a teljes, Erdélybe betört bukovinai császári-királyi haderővel. Ezt azért érdemes hangsúlyozni, mert a magyar történeti munkák egy részében – Czetz 1850-ben megjelent műve alapján – elterjedt az a nézet, hogy Bem az Erdélybe betört császári-királyi erőket lényegében szétverte.⁷¹

Bem az alábbi erőkkel indult ki Marosvásárhelyről 1849. február 25-én: a 12. honvédszászlóalj, a 76. honvédszászlóalj, a 83. honvédszászlóalj, a 84. honvédszászlóalj, egy század a 10. (Vilmos) huszár ezredből, a Kress könnyűlovasok és 12 löveg. Egyben (február 24-én) magához rendelte Tóth Ágoston alezredes erőit, aki Csány teljhatalmú biztos kíséretében február 25-én bevonult az Urban által kiürített Naszódra. A következő nap Bem elfoglalta Besztercét. Ekkor már csak Urban dandárja maradt Észak-Erdélyben, azonban már ez is visszavonuló félben volt, így a magyar siker nem lehetett kétséges. Időközben megérkezett Bem is, aki február 27-én Tihucánál, Borgóprundnál, majd Tihánál folytatott harcokat. Mivel Malkowsky nem küldhetett segítséget, Urban alulmaradt a túlerővel szemben és kénytelen volt visszavonulni.⁷²

Ezzel Észak-Erdély ismét magyar kézbe került, a terület további védelméhez 4000 fős rendes katonaságot és hat löveget hagyott hátra Bem. Egyben kinevezte az időközben ezredessé előléptetett Tóth Ágostont a besztercei hadosztály parancsnokává.⁷³ Bem döntésével Csány nagyon elégedett volt, sőt, egy egyik levelében egyenesen így fogalmazott: „Tóth Ágoston ezredest Besztercére állította Bem tábornok úr, azon vonal jelenleg úgy van ellátva, hogy Urban betörése ellen biztosítottnak tekinthetjük a bukovinai részről Erdélyt.”⁷⁴

⁷¹ Hermann 2001. 219. o.; Malkowsky jelentése a galíciai főhadparancsnokságnak az Észak-Erdélyből való csapatkivonásról. Marosény, 1849. február 26. Von der Revolution, 2005. 237–238. o.; Disposition. Malkowsky altábornagy erőinek elhelyezkedése. Marosény, 1849. február 17. Kriegsarchiv, Wien. Archiv des Militär Maria-Theresien Ordens. F IV. U/17. Karl Urban aktája. (Hermann Róbert szíves közlése.)

⁷² Czetz 1850. 219–220. o. Czetz a művében az Urban kiűzésével kapcsolatos eseményeket téves kronológiával mutatja be. Vö. Heydte 1863. 274–275. o. Czetz téves időrendjét átvette: Gelich Rikárd: Magyarország függetlenségi harca 1848–49-ben. I–III. k. Pest, 1882–1889. III. k. 80–81. o.; Bánlaky Breit József: Magyarország 1848–49. évi függetlenségi harczának katonai története. Budapest, 1897. I–II. k., II. k. 133–136. o.; Czetz tévedéseit korigálja: Kovács Endre: Bem a magyar szabadságharcban. Budapest, 1979. (A továbbiakban: Kovács 1979.) 145–146. o. és Czetz 2001. 66. o. (Kedves Gyula jegyzete); Hermann 2001. 220. o.; Csány levelei Kossuthoz. Beszterce, 1849. február 27. Csány iratok, 1998. II. k. 206. o. Az Urbannal folytatott harcok leírása: Szöllőssy István: XII. önkéntes honvédszászlóalj működése az erdélyi hadjáratban. 1848–49. Történelmi Lapok. Szerk. Kuszko István. 1897. február 15. 22–23. o.; Irmédi-Molnár 1938. 102–103. o.; Egyed 2010. 354. o.

⁷³ Irmédi-Molnár 1938. 104. o.; Tóth Ágoston, 1987. 20. o.

⁷⁴ Csány rendelete Marzso Imre alezredeshez. Kolozsvár, 1849. március 4. Csány iratok, 1998. II. k. 215. o.

Besztercei hadosztályparancsnokként (1849. március–április)

A régió politikai és katonai szervezése

Tóth mindig fontosnak tartotta a katonai és polgári hatalom közötti határvonal szent-ségét, így az 1849. március elsején írt levelében így fogalmazott Csány László országos teljhatalmú biztosnak: „mint, hogy katona a törvényekbe és a polgári viszonyokba avatva nem vagyok, s egy tanácsosra vagyok szorulva.” Csány ennek nyomán kormánybiztos küldését rendelte el a vidékre. Választása a Háromszék önvédelmi harcában elévülhetetlen érdemeket szerzett Gál Dániel illyefalvi országgyűlési képviselőre esett.⁷⁵

Közös munkájuk legnagyobb próbatétele a Bem által elrendelt naszód-vidéki székely telepítés ügyének kezelése volt. Bem a román határőr-lakosság helyére székelyeket akart telepíteni, mert úgy vélte, hogy ők majd megbízhatóan őrzik a bukovinai határt. Ennek szellemében intézkedett Medgyesről Gál Sándor ezredeshez, 1849. február 22-én. Bem kiáltványának sorai így zárultak: „Felszólítom tehát minden székely családfőket 26–40 évig, hogy azonnal Marosvásárhelyen jelenjenek meg, hol négy zászlóaljba felosztva s a föld és birtok elfoglalhatóságában seregeink által gyámolítva, valóságos birtokukba ünnepelesen be is fognak vezetetni. Különös előnyökkel fognak bírni azok, kik fegyveresen azonnal Marosvásárhelyre megjelennek, mert mihelyt egy század összegyűl, azonnal a birtok elfoglalása végett a besztercei parancsnokság alá fognak rendeltetni. Tisztekké csak oly egyének fognak neveztetni, kik már, mint olyanok szolgáltak. A föld kiosztása, az igazság és jogosság szerint egy közületnek választandó bizottmány vezérlete alatt fog történni, a magyar kormány főfelügyelete alatt.”⁷⁶

Bem február 28-án, Marosvásárhelyről intézett újabb rendeletében a telepítés vonatkozásában az alábbi utasítást adta Gálnak: „Most előlegesen a kitelepítés végett csakis férfiakat kell kiküldeni, kik amennyiben lehet, fegyveresen jöjjenek ide, Marosvásárhelyre, honnan a helybeli hadiparancsnokság által további utasításokat véendik.” Ennek szellemében intézkedett Gál Sándor 1849. március 3-án a csíki és háromszéki katonai és polgári vezetők felé.⁷⁷

A román határőrvidék politikai rendezésének alapelveit Csány a február 27-én írt levelében ismertette Tóthnak. Ez nem egyezett a lengyel tábornok elképzeléseivel. A teljhatalmú országos biztos a magyar katonák által a román lakosság kárára elkövetett fosztogatások kivizsgálását és megbüntetését rendelte el, majd kifejtette, hogy „Az oláh katonai vidék az országgyűlési intézkedéseknek leendő tárgya. A seregeinknek kiszökései e vidéken a katonai széleknél beleolvasztását a polgári hatóságokba (mi bizonyosan kívánatos lenne) megnehezítik. Azért különös figyelmet érdemel a katonai vidékkel való bánásmód a háborúban.”⁷⁸

⁷⁵ Tóth ezredes levele. Beszterce, 1849. március 1. MTAK Kt. Csány-lt. 413. Gál Dánielre lásd: Az 1848–1849. évi első népképviselői országgyűlés történeti almanachja. A kötetet szerkesztette: *Pálmány Béla*. Budapest, 2002. 291–292. o. (Az életrajzot Egyed Ákos készítette.)

⁷⁶ Bem tábornok kiáltványa a székelyekhez. Medgyes, 1849. február 22. Közli: *Pap Dénes*: Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez 1848–1849. I–II. k. Pest, 1868–1869. II. k. 350–351. o.; *Egyed* 2010. 344–346. o.

⁷⁷ *Németh György*: Gál Sándor honvédezzredes 1848–1849-es tevékenysége. Csíkszereda, 2008. 149–151. o.

⁷⁸ Csány levele Tóth alezredeshez. Naszód, 1849. február 27. Csány iratok, 1998. II. k. 209. o.

Bár a székely telepítést Csány később határozottan megtiltotta, Gál Sándor ezredes Maros- és Háromszékből 630 főt indított ide két csapatban. Azonban Tóth ezredes visszafordította őket, mivel Csány elítélte Bem eljárását. Tekintettel arra, hogy a telepítés polgári ügy volt, Tóth a polgári hatalom képviselőjének döntését ismerte el kötelező erejűnek. A telepesek elhelyezéséhez határőr családokat kellett volna elűzni házaikból, ami Tóth szerint csak a bizalmatlanságot növelte. Az ügyben Tóth írt Bemnek, akinek felhívta figyelmét a telepítés kivitelezhetetlenségére. Az ügyben az Országos Honvédelmi Bizottmány is Bem eljárásával szemben foglalt állást.⁷⁹

A szász törvényhatóságokban Csány 1849. február 28-án elrendelte a rögtönítélő bírások bevezetését az ellenséggel együttműködőkkel szemben, Tóth pedig a lakosságnál lévő lőfegyverek május 8-ig történő beszolgáltatását. Egyébként a hadosztályparancsnok a beszercei magisztrátussal viszonylag jó kapcsolatot ápolt, sőt még azt is sikerült elérnie, hogy a város az elesett katonák számára egy hősi temetőt építsen. Ide mind a magyar, mind a császári oldalon harcolt halottakat eltemették. Emellett rendszeresen írt cikkeket a nagyszabeni *Siebenbürger Botéban* a szászok megnyerése érdekében.⁸⁰

Közben az összecsapások a bukovinai császári-királyi erőkkal gyakoriak voltak. A magyar felderítők egészen Tihucáig cirkáltak, azonban Urban alakulataival nem találkoztak. Egyébként Bem Tóthtól két zászlóalj erősítést kért, az utóbbi azonban kifejtette, hogy így nem képes ellátni feladatát. 1849. március elején Tolnay Sándor főhadnagy négy huszárral felderítést végzett a marosényi hídnál. A híd másik oldaláról sortűzet adtak le a felderítőkre, akik elmenekültek, Tolnay azonban eltűnt.⁸¹ A hadosztályparancsnok kémei azonban azt jelentették, hogy Urban egy lovasezred erősítést kapott (a Wrba könnyűlovas ezredet).⁸² Az utakat Galícia felé eltorlaszolták, illetve Dobay őrnaggyal közösen bejárták a radnai utat. Tóth fél század székely huszárt kért Csánytól erősítésképpen. Fontos feladatának tekintette Tóth az előőrsök rendszeres szemlélését. A határ mentén a csatározások és rajtaütések mindennaposak voltak, egy alkalommal, az ortodox húsvét napján végrehajtott magyar támadás következtében jelentékeny hadizsákmány került a honvédek birtokába. Dobay őrnagy április 8-án indult el csapataival a Poiana-Stampeit biztosító két ellenséges század elfogására. Az előrenyomuló magyar honvédeket az ellenség észrevette és puskatűzzel fogadta. A székelyek kieroszakolták az áttörést, mire az ellenséges katonák menekülni kezdtek fegyvereiket és felszerelésüket eldobálva. Az üldözést azonban a nagy hó akadályozta. Fontos hangsúlyozni, hogy a vidék lakossága továbbra is ellenséges érzelmeket táplált a magyar kormányzat iránt, így Csány a Bukovinából hazatérő román határőrök szemmel tartására és az eldugott fegyverek felkutatására utasította Tóthot.⁸³

⁷⁹ Csányinak a székely telepítést elítélő álláspontjáról: Csány levele Kossuthhoz. Kolozsvár, 1849. március 7. Csány iratok, 1998. II. k. 220. o.; Gál Dániel levele. Beszterce, 1849. április 30. MTAK Kt. Csány-lt. 2609.; *Irmédi-Molnár* 1938. 108–109. o.

⁸⁰ Csány és Tóth ezredes rendeletei. Beszterce, 1849. február 28. Csány iratok, 1998. II. k. 209–210. o.; *P. Szathmáry* 1884. 82. o. és 85. o.; *Irmédi-Molnár* 1938. 105–107. o.; Tóth Ágoston, 1987. 21. o.

⁸¹ Tóth ezredes jelentése. Beszterce, 1849. március 5. MTAK Kt. Csány-lt. 522. Tolnay Sándorra lásd: *Bona Gábor*: Hadnagyk és főhadnagyk az 1848–49. évi szabadságharcban. I–III. k. Budapest, 1998–1999. III. k. 348. o.

⁸² Az utóbbi információ azonban téves volt.

⁸³ Tóth ezredes jelentése. Beszterce, 1849. március 4. MTAK Kt. Csány-lt. 486.; *Irmédi-Molnár* 1938. 106–108. o.; Tóth ezredes tudósítása Dobay őrnagy harcairól. Beszterce, 1849. április 10. *Honvéd*, 90. sz. 1849. április 12. 353. o.

Tóth mellett tevékenykedett testvére, Tóth Károly utász százados, aki az erődítési munkálatokat irányította. Elsősorban Dés és környékén dolgoztak, mivel a várost Tóth ezredes fontos hadászati pontnak tartotta egy esetleges visszavonulás idejére.⁸⁴ Munkájuk elismeréseként Csány László országos teljhatalmú biztos 1849. május 2-án kelt levelében kérte Kossuthot, hogy méltóztasson „a dési, Tóth százados parancsnoksága alatt alakult pionierokat – kik most az ottani sáncolásoknál szorgalommal munkálódnak – a pionier testülethez sorolni.”⁸⁵

Tóth ezredes március elején kifejtette Csánynak, hogy hadosztálya a fontos tekei állomás fedezetét még a Bem által beígért erősítések (két honvédszászlóalj és két löveg) megérkezése esetén sem képes ellátni. Később azt javasolta, hogy Tekére Dobozy István Bihar megyei vadászcsapatának 1. századát küldjék. Dobozy csapata azonban ekkor más-hova volt vezényelve, így Berde Mózes helyettes kormánybiztos br. Kemény Ignác Kolozs megyei kormánybiztost arra utasította, hogy küldjön Kolozs megyei vadászcsapatokat Tekére. Emellett Tóth április 4-én arról panaszkodott Csánynak, hogy a Teke környékén állomásozó mozgó vadászcsapatok sarcolják a lakosságot.⁸⁶

Tóth a királynémeti vereséget követő visszavonulás alatt engedetlenkedő debreceni nemzetőrök felváltását folyamatosan sürgette Csánynál, aki erre ígéretet tett. A két század debreceni nemzetőr (500 fő) folyamatosan kihágásokat követett el, illetve vonakodtak előőrsi szolgálatot adni. Tóth tartott attól, hogy ellenséges támadás esetén minden bizonynyal megfutamodnának, ami rossz példával lenne a honvédekre. Sorra érkeztek Tóthoz a panaszos levelek, melyek közül Szépnnyír községé tartalmazta a legsúlyosabb vádat. 1849. április 5-én Tóth egyenesen leváltással fenyegette meg Sréter Ede őrnagyot, a debreceni nemzetőrök parancsnokát. Mivel Sréter rágalalmazással vádolta meg hadosztályparancsnokát, az utóbbi 1849. április 10-én külön levélben válaszolt. Kifejtette, hogy bár nem szokása beosztottai előtt az eljárásáról magyarázatot adni, most mégis kivételt tesz. Felelevenítette a debreceniek Urban előtti gyávaságát és fosztogatásaikat. Sorait így zárta: „Így tehát engedjen meg ön, hogy nem találhatom, hogy a debreceni nemzetőrök a leghívebben jártak el szolgálatukban, vannak hazafiak, kik rossz öltözettel ellátva a havasok között teszik a terhes előőrségi szolgálatot – ha szükségét szenvednek eleségben, nem zúgolódnak rettenthetetlenül, állják az ellenség tüzét, ezek a honvédek, és ezeké a dicsőség, hogy megmentették a hazát. Ha ön magát és alattvalóit kifejezéseim által megsértve találja, csak, tessék a kormányhoz folyamodni, de egyúttal ezen iratot mellékelni, mert én nem vonom vissza soha azt, amit meggyőződésem mellett mondtam.”⁸⁷

Tóth a hírszerzői jelentések alapján arra számított, hogy Urban újabb betörése várható, ezért továbbra is szorgalmazta a debreceni nemzetőrök elvezénylését. A teljhatalmú

⁸⁴ P. Szathmáry 1884. 86–87. o.; *Irmédi-Molnár* 1938. 108. o.; Csány levele Tóth ezredeshez. Kolozsvár, 1849. március 13. MTAK Kt. 479.

⁸⁵ Csány levele Kossuthhoz. Kolozsvár, 1849. május 2. Csány iratok, II. k. 1998. 304. o.

⁸⁶ Tóth ezredes jelentése. Beszterce, 1849. március 10. MTAK Kt. 569.; Tóth ezredes levele. Beszterce, 1849. április 9. MTAK Kt. Csány-lt. 1410.; Csány levele Tóth ezredeshez. (Csány Tóthot szigorú vizsgálatra utasította Bakony százados, tekei térparancsnok ügyében, aki egy fogva tartottat megkínzottatott.) MTAK Kt. Csány-lt. 2929.; Berde intézkedése. Kolozsvár, 1849. április 5. Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltára. Kolozsvár. Berde Mózes iratai. 1236.

⁸⁷ Kivonat a besztercei hadi főparancsnokság levelezőkönyvéből. MOL H 75. 49:14 417. (Hermann Róbert szíves közlése.) Sréter Edére lásd: *Bona* 2000. 632. o.

országos biztos közölte, hogy Bihar megye 2000 önkéntest ajánlott, ők fogják felváltani a debrecenieket, addig azonban az utóbbiaknak maradniuk kell, ha szükséges lépjen fel keményebb eszközökkel, a parancsmegtagadókkal szemben.

Ezzel egyidejűleg Tóth kérte a felváltását Csánytól, mivel Bem Nagyszebent bevette, így reá már Erdélyben nincs égető szükség.⁸⁸ Tóth kérését március 18-án megismételte Csánynak. Ismételten könyörgött, hogy engedje őt Debrecenbe, mert szeretne Pestre jutni a családjához. A beszercei ügyeket egyébként Dobay kiválóan intézi. Az Urban újabb támadásától rettegő Csány azonban erről hallani sem akart, kifejtve, hogy Tóth képességeire feltétlenül szüksége van. Csány véleménye szerint: „ama fontos állomást csak egy oly elszánt, derék katona, mint ön, őrizheti meg a hazának. Méltóztassék megfontolni, mi történnék, ha ottan betörendene az ellenség és tábornokunkat operatioiban gátolandaná? Kárát fölszámítani nem lehetne.”⁸⁹

Csány április elejétől folyamatosan sürgette Kossuthnál – Czetz példájára – Tóth vezérőrnagy kinevezését. Az április 17-én írt levelében így fogalmazott: „Czetzet tüstint tudósítom. Mi ez? Ezredes-e, tábornok-e? Ha Tábornok, már akkor csakugyan Tóth Ágostonnak is annak kellene lenni. Vagy ne tedd egyiket is, igen tisztelt Barátom, vagy Tóthot is, ki bizonyosan több ember, mint amaz.”⁹⁰ Ezzel egyidejűleg Bem Tóthot április 8-án a katonai érdemjel 3. osztályával tüntette ki.⁹¹

A hadosztály ellátásával kapcsolatos ügyek

A frissen kinevezett hadosztályparancsok legnehezebb feladatai közé tartozott a logisztikai biztosítás megszervezése. Már március elsején arról panaszkodott Csánynak, hogy a lakosság elmenekülése következtében az élelmezés biztosítása körül gondok vannak. Elsősorban szalonnából és borból szenvedtek hiányt. Tóth ezredes az alárendeltségébe tartozó alakulatok ellátását pénzhiány miatt rekvirálás útján oldotta meg, amit a hadosztályparancsnok nagyon helytelenített. Gál Dániel beszerce-vidéki kormánybiztos április 21-én jelentette Csánynak, hogy a rekvirálás útján történő élelmezést leállítatja május elsejétől, mivel a csapatok ellátása ettől kezdve Schopf Alajos főhadbiztos feladata.⁹²

⁸⁸ Tóth ezredes jelentése. Beszerce, 1849. március 10. MTAK Kt. Csány-lt. 569.; Csány levele Tóth Ágoston ezredeshez. Kolozsvár, 1849. március 12. MTAK Kt. Csány-lt. 438.; Tóth ezredes jelentése Csányhoz. Beszerce, 1849. március 13. MTAK Kt. Csány-lt.; Tóth ezredes jelentése. Beszerce, 1849. március 17. MTAK Kt. Csány-lt. 3415.

⁸⁹ Tóth ezredes levele Csányhoz. Beszerce, 1849. március 18. MTAK Kt. Csány-lt. 773.; *Márki Sándor*: Csány László Erdélyben. 1. rész. *Erdélyi Múzeum*, 1897/8. 425–443. o.; 2. rész. *Erdélyi Múzeum*, 1897/9. (A továbbiakban: *Márki* 1897.) 491–504. o. és 438. o.

⁹⁰ Csány levele Kossuthhoz. Kolozsvár, 1849. április 17. Csány-iratok, 1998. II. k. 274. o.; Csány levele Kossuthhoz. Kolozsvár, 1849. április 27. Uo. 288. o.; *Irmédi-Molnár* 1938. 110. o.; *Hermann Róbert*: Kossuth hadserege, Kossuth fővezérei. (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára.) Budapest, 2007. (A továbbiakban: *Hermann* 2007.) 94. o.

⁹¹ Tóth kitüntetésére: Bem rendelete az érdemjelek adományozásáról. Szászsebes, 1849. április 8. Közli: Okmánytár az 1848–49-ki erdélyi eseményekhez. Szerk. *Kövári László*. Pest, 1861. 168–170. o.; *Egyed* 2010. 373. o.

⁹² Tóth ezredes levele. Beszerce, 1849. március 1. MTAK Kt. Csány-lt. 413.; Tóth ezredes levele Berde Mózes helyettes kormánybiztosnak. Beszerce, 1849. április 5. MTAK Kt. Csány-lt. 1365.; Tóth Ágoston ezredes levele Berde Mózeshez. Beszerce, 1849. április 9. MTAK Kt. Csány-lt. Ráadásul a rekvirálások miatt folyamatos volt a súrlódás a katonai és a polgári hatóságok között. *Kádár* 1890. 180. o.; Gál Dani levele. Beszerce, 1849. április 21. MTAK Kt. Csány-lt. 749.

Tóth csapatai ellátása terén a Kolozsváron bevált módszereket alkalmazta. A beszercei polgármesterrel egyetértésben bevonta a helyi kézműveseket és iparosokat a csapatok ellátásába, elsősorban a ruházat és felszerelés készítésébe. Az utóbbiak persze örültek az állami megrendelésnek, mivel az ipar a háborús helyzet miatt pangott.⁹³

Szintén komoly problémát okozott a nagyobb címletű bakjegyek felváltása, így Tóth folyamatosan sürgette a váltópénz küldését az országos teljhatalmú biztosnál. Csány március 4-én az ügyben azt válaszolta Tóthnak, hogy kérését nem tudja teljesíteni. Próbálja meg a nagyobb címletek felváltására készíteni a szászokat, mivel ott ezüstpénz van bőven, ha szükséges alkalmazhat drasztikusabb eszközöket is.⁹⁴

Gál Dániel kormánybiztos április 30-án azt jelentette Csánynak, hogy nem megfelelő a Borgóprunden lévő két székely határvéd zászlóalj öltözete. Egyébként a kormánybiztos kifejtette, hogy nyolcezer katonát képtelenek élelmezni.⁹⁵ Dobay József őrnagy az alá rendeltségében lévő alakulatokról részletes állapotjelentést küldött Csány országos teljhatalmú biztosnak: az állomány fehérműkben és lábbelikben nagy hiányt szenved, emellett a 12. honvédzászlóalj katonáinak az öltöne rongyos. A székely honvédek közül sokan mezítláb gyakorlatoztak. Az igény meghatározása érdekében elküldi az egyes alakulatok létszámadatait.⁹⁶

Gyalogság

<i>Alakulat</i>	<i>Tisztikar</i>	<i>Orvos</i>	<i>Altisztikar</i>	<i>Dobos</i>	<i>Ács</i>	<i>Honvéd</i>	<i>Összlétszám</i>
12. honvéd-zászlóalj	1 őrnagy, 1 százados, 1 főhadnagy, 4 hadnagy	1	7 őrmester, 51 tizedes,	5	2	561	641
76. honvéd-zászlóalj	1 őrnagy, 1 hadnagy segéd, 1 számvevő, 4 százados, 3 főhadnagy, 6 hadnagy	2	8 őrmester, 49 tizedes, 48 őrzető	4	4	705	837
83. honvéd-zászlóalj	1 őrnagy, 4 százados, 5 főhadnagy, 7 hadnagy, 2 zászlós	1	8 őrmester, 46 tizedes	6	5	654	740
84. honvéd-zászlóalj	1 őrnagy, 2 hadnagy segéd, 1 zászlós, 1 számvevő, 3 százados, 5 főhadnagy, 12 hadnagy	1	12 őrmester, 65 tizedes, 1 foglár, 20 hangász	6	8	741	879

⁹³ *Irmédi-Molnár* 1938. 104. o.; Tóth Ágoston, 1987. 20. o.

⁹⁴ Tóth ezredes Csányhoz. Beszterce, 1849. március 3. (Apróbb címletű bankjegyeket kért.) MTAK Kt. Csány-lt. 489.; Csány levele Tóth Ágostonhoz. Kolozsvár, 1849. március 4. MTAK Kt. Csány-lt. 399.; Tóth ezredes Csányhoz. Beszterce, 1849. március 19. (Bethlen Miklós századost kisebb címletű bankjegyekért küldi.) MTAK Kt. Csány-lt. 796.; *Márki* 1997. 491. o.

⁹⁵ Gál Dániel levele. Beszterce, 1849. április 30. (A 8000 főbe Gál Dobay erőin felül feltehetőleg beleértette az 1–2. határvéd-zászlóaljakat, a lovasságot, valamint a kormánybiztosi területén állomásozó szabad- és vadászcsapatokat, illetve nemzetőri alakulatokat.) MTAK Kt. Csány-lt. 2609.

⁹⁶ Dobay József őrnagy levele. Borgóprund, 1849. március 18. MTAK Kt. Csány-lt. 790.; Csány levele Kossuthhoz. Kolozsvár, 1849. április 29. Csány iratok, 1998. II. k. 300. o.; Tóth Ágoston ezredes tüzérségi igénye. Beszterce, 1849. március 12. MTAK Kt. Csány-lt. 661.

Tüzérség

Alakulat	Tisztikar	Altisztikar	Tűzmester	Főágyús	Alágyús	Közvitéz
Hatfontos gyalogüteg	1 főhadnagy	4 tizedes	2	14	5	–
Szekerész	–	1 tizedes	1	-	-	15
Nyerges lovak kezelői	1 főtiszt,	1 altiszt	–	–	–	28

Lőszerigény

Anyag	Mennyiség
Hatfontos ágyúlöszér	248
Kartács	40
Gyutacs	650
Kanóc	5
Vízi gyertya	30

Csány Dobay József őrnagy igényeire 1849. május 2-án válaszolt Tóth Ágoston ezredesnek. A fenti alakulatoknak az országos teljhatalmú biztos 1400 pár csizmát, 100 tölténytáskát, 200 töltény ládászíjat, 500 atillát, 600 mellényt, 400 borjút, 200 szuronyszíjat, 200 fehér ruhát és 400 pár csizmát tudott küldeni a kolozsvári raktárból.⁹⁷

Tóth a vadászfegyverekkel felszerelt csapatai részére 40 000 kisebb méretű, a polgári fegyvereknél használt lőkupakot sürgetett. A tárgyban Csány Láhner György tábornoknak, a hadügyminisztérium tüzérségi és felfegyverzési osztályvezetőjének írt. Az utóbbi azonban nem tudott segíteni, mivel a nagyváradi üzemben csak a nagyobb méretű, „belga” lőkupakokat gyártották, nem pedig az országos biztos által igényelt kisebb vadász lőkupakokat.⁹⁸

Tóth Ágoston ezredes leváltásának és Bemmel való ellentétének ügye

Április végén a lengyel tábornok és Tóth viszonya végérvényesen megromlott, mert a hadosztályparancsnok Bem tudta nélkül lefegyvereztette és elvezényeltette az alárendeltségében lévő lengyel légiót Maros-Portusra. Tóth Ágoston naplója szerint erre azért volt szükség, mert a lengyelek, akiknek két százada állomásozott itt, fegyvelmezetlenek voltak

⁹⁷ Csány levele Tóth Ágoston alezredesnek. Kolozsvár, 1849. május 2. MTAK Kt. Csány-lt. 2416.

⁹⁸ Tóth ezredes jelentése. Beszterce, 1849. március 17. MTAK Kt. Csány-lt. 3415.; Láhner vezérőrnagy levele Csányinak a vadászloőkupakok biztosítása körüli problémákról. Nagyvárad, 1849. március 24.; Aradi Ereklyemúzeum. Okmánytár az Aradi Ereklyemúzeum iratanyagából (1836–1892) Szerkesztette: *Hermann Róbert*. 2012. 222. o. Czetz vezérőrnagy levele. Nagyszében, 1849. május 8. MTAK Kt. Csány-lt. 434.

és állandóan verekedtek egymással. A Mieczyslaw Woroniecki által vezetett két századra Bem úgy tekintett, mint a Galíciába betörő csapatok előőrseire, így az elvezénylés Bemet érzékenyen érintette.

Ettől kezdve Bem minden érintkezést megszakított Tóth ezredessel, s közvetlenül Tóth beosztottjaihoz intézte utasításait. Utóbbi átérezvén helyzete tarthatatlanságát, önként Debrecenbe távozott, átadva a parancsnokságot a rangidős Dobay József alezredesnek,⁹⁹ akit Bem 1849. május 7-én nevezett ki a besztercei hadosztály parancsnokává.¹⁰⁰

Bem és Tóth kapcsolata megromlásáról a teljes igazságot utóbbinak az 1849. május közepén, az Erdélyből való távozása után Kossuth Lajoshoz aláírás nélkül írt levele világítja meg. Tóth felvázolja Erdély helyzetét és Bem érdemeit, akinek az országrész visszafoglalását köszönhetjük. A helyzet most ideális, mivel a szorosokat honvédek őrzik, a székelyek újoncokat adnak, míg a Szászföld ipara nekünk dolgozik. Az elért eredményeket veszélyezteti Bem politikája, aki „légvárat” épít. Bem fő célkitűzésének Lengyelország felszabadítását jelölte meg, vagyis be akar törni Galíciába, és ennek egyik eszköze a lengyel légió. Ez Tóth szerint nagyon veszélyes, mert a konfliktus kiszélesedéséhez vezethet, ami nem szolgálja Magyarország érdekeit. Emellett nincs meg a társadalmi bázis sem, mert a lengyel nemesség nemzetfogalmába a parasztok tömegei nem tartoznak bele. Ez katasztrófához vezethet, mint 1846-ban, Galíciában. Egy esetleges galíciai beütés kiváló ürügyet szolgálna az orosz cári hatalomnak a minél gyorsabb intervencióra, ráadásul a nyugati hatalmak (Anglia, Franciaország) maradék szimpátiáját is elveszítenénk. Tóth szerint a magyar hadseregnek csak egy célra kell törekednie: az országnak az ellenségtől való megtisztítására. A levél végén utal a székely telepítésre, amelyet továbbra sem tart jó megoldásnak.¹⁰¹

Tóth leváltásának ügye azonban ennyivel nem zárult le. A Besztercéről elinduló Tóth május 12-én Szászrégenben volt, innen Marosvásárhelyen és Gálfalván át Nagyszebenbe ment, ahol meglátogatta a beteg Czetz tábornokot. Innen május 24-én utazott tovább Szerdahelyen át Marosportusra, ahol megtekintette a gyulafehérvári ostromsereget. Tóth leváltását Czetz május 24-én tudatta Szent-Iványi Károly országos teljhatalmú biztossal, Csány utódával. Szent-Iványi azonnal tiltakozott Kossuthnál, közölve, hogy Dobay beteg, így a parancsnokságot nem viheti, ezért javasolja Tóth visszahelyezését korábbi beosztásába. Szent-Iványi a megállapításait így foglalta össze: „Tóth kipótolhatatlan, tulajdon tisztársainak elismerése szerint ő Erdélybe a legkitűnőbb katonai egyéniség, ő tudományilag mívelt katona, de egyszersmind hazafi is, kár volt ilyen embert megbántani...”¹⁰² Emellett Szent-Iványi a Nagyenyeden tartózkodó Tóthot visszarendelte korábbi állomáshelyére, Besztercére. Kossuth elfogadta Szent-Iványi álláspontját, és Tóthot visszahelyezte

⁹⁹ P. Szathmáry 1884. 83–84. o.; *Irmédi-Molnár* 1938. 110. o.; Tóth Ágoston, 1987. 22. o.; Dobay Józsefre lásd: *Bona* 2000. 306–307. o.

¹⁰⁰ Dobay József alezredes kinevezése. Freidorf, 1849. május 7. MTAK Kt. Csány-lt. 3563.

¹⁰¹ Tóth Ágoston levele Kossuth Lajoshoz. 1849. május közepe. (Tóth a levél tartalmát Vetter Antal altábornaggyal és a hadügyminiszterrel ismertette.) MTAK Kt. Ívrét. 300. 2. (Hermann Róbert szíves közlése.) Emellett a levél tartalmát Tóth személyesen is megtárgyalta Kossuthhal, aki megköszönte a tájékoztatást, de az orosz intervenció veszélyét kizártak tartotta. *Irmédi-Molnár* 1938. 114–115. o.

¹⁰² Idézi: *Irmédi-Molnár* 1938. 111. o.

az eredeti beosztásába.¹⁰³ A teljhatalmú országos biztos és Tóth Kolozsváron találkoztak, ahol Szent-Iványi kifakadt Dobay ellen, aki beteg és állandóan erősítéseket sürget. Tóth visszatérésének hírére Dobay hirtelen felépült, és a tényt május 26-án közölte Szent-Iványival. Kijelentette, hogy őt Bem nevezte ki, így a parancsnokságot csak a hozzájárulásával adhatja vissza Tóthnak. Erre Szent-Iványi május 28-án egy ironikus hangvételű válaszlevélben reagált, de a történeteket tudomásul vette.¹⁰⁴ Szent-Iványi ezt azonnal jelentette Kossuthnak, aki teljes mértékben helyeselte az országos biztos eljárását. Az ország kormányzója ígéretet tett arra, hogy Tóthnak más beosztást fognak keresni. Ezzel egyidejűleg Kossuth Bemnél is érdeklődött Tóth ügyéről, melyre a lengyel tábornok egy ingerült hangvételű levélben válaszolt, 1849. június 3-án. Bem kifejtette, hogy ő nem hívta vissza Tóthot, aki magától hagyta el a beosztási helyét, talán a sebesülése miatt. A csapatok parancsok nélkül maradtak, így ő kénytelen volt Dobayt kinevezni. Bem véleménye szerint Tóth nem gyakorlati katona, leszámítva a dési ütközetet, amely nem tekinthető nagy ütközetnek, a harcokban nem vett részt. A székely telepítés ügyét befejezetteknek tekinti, mivel a polgári kormányzat ellenzi azt. Ugyanakkor Tóth nyílt fellépése mélységesen sértette az ő parancsnoki tekintélyét.¹⁰⁵

Május első felében a Bemet helyettesítő Czetz János vezérőrnagy balesetet szenvedett, így Kossuth Tóthot nevezte ki az erdélyi magyar csapatok ideiglenes parancsnokává. Tóth azonban nem akarta a konfliktust mélyíteni, így önként lemondott a beosztásról, pedig a kinevezése még a *Közlöny*ben is megjelent.¹⁰⁶

Összegzés

Tanulmányomban Tóth Ágoston ezredes erdélyi működésének felvázolására tettem kísérletet. Tóth, aki 1848-ban a 34. (porosz herceg) sorgyalogezred alszázadosa volt, közel fél év alatt elnyerte az ezredesi rendfokozatot és a hadosztályparancsnoki beosztást. A tábornoki kinevezése pedig csak egy hajszálon múltott. Bátorságát, katonai és általános műveltségét senki nem vonta kétségbe a kortársak közül. Az erdélyi teljhatalmú biztosok kivétel nélkül nagyra értékelték képességeit. Tény, és ennyiben jogos Bem kritikája, hogy Tóth a harcokban – a rónai és a dési ütközeteket leszámítva – nem vett részt, azonban beosztásait kivétel nélkül a lengyel tábornoktól kapta. Arról pedig nem Tóth tehetett, hogy sem kolozsvári kerületi parancsnokként, sem beszercei hadosztályparancsnokként nem volt lehetősége nagyobb ütközetekben részt venni. 1849 februárjában a Dés–szamosújvári

¹⁰³ Kossuth intézkedései Szent-Iványihoz és Czetzhez és Tóth Ágostonhoz. Debrecen, 1849. május 26. Kossuth Lajos Összes Munkái. XV. Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. S. a. r. *Barta István*. Budapest, 1955. (A továbbiakban: KLÖM XV.) 406–407. o.

¹⁰⁴ Dobay alezredese levele: Beszerce, 1849. május 26. Válasz: Kolozsvár, 1849. május 28. MTAK Kt. Csány-lt. 3563. Dobayhoz hasonlóan Czetz is a Bemmel való egyeztetést javasolta Szent-Iványinak Tóth ügyében. Czetz levele. Nagyszeben, 1849. május 28. MTAK Kt. Csány-lt. 3734.

¹⁰⁵ *Irmédi-Molnár* 1938. 113–114. o.

¹⁰⁶ Kossuth rendeletei Czetzhez és a Hadügyminisztériumhoz. Debrecen, 1849. május 27. KLÖM XV. 406–409. o.; Kossuth értesíti Bemet Tóth Ágoston kinevezéséről. Debrecen, 1849. május 28. Uo. 416–419. o.; *Közlöny*, 1849. május 31.; *Hermann* 2007. 107–108. o. és 269–270. o.; Tóth Ágoston, 1987. 22–23. o.

védelmi vonal parancsnokaként helyesen mérte fel az erőviszonyokat, és nem vonult Malkowsky ellen. Bár Csánytól többször is kérte a felmentését, távozását minden bizonynyal nem így képzelte el. Besztercét ugyan magától hagyta el, de csak azután, hogy Bem ellehetetlenítette.¹⁰⁷

Tóth emberi nagyságát mutatja, hogy noha helyettes főparancsnokként visszatérhetett volna Erdélybe, mégsem tette, mert átlátta, hogy személyes előmenetelénél sokkal fontosabb a Bem és kormányzat közötti jó viszony fenntartása. Márpedig ezt az ő Erdélybe történő visszatérése súlyosan veszélyeztette volna.

¹⁰⁷ KLÖM XV. 591. o. Tóth két hét alatt Óbecsénél, 1849. június 25-én vereséget szenvedett, így nem volt lehetősége kiérdemelni a tábornoki rangot. *Hermann* 2007. 108. o.

ATTILA SÜLI

THE OPERATIONS OF COLONEL ÁGOSTON TÓTH IN TRANSYLVANIA, 1848–49

Summary

In this study, written to commemorate the 200th anniversary of Honvéd Colonel Ágoston Tóth's birth, the author outlines Tóth's career from November 1848 to May 1849, using mainly archival sources from the period. The paper is not limited to the presentation of Tóth's activities in the narrow sense, it also casts light on the story of the February 1849 attack of the Bukovina Imperial and Royal Army. The study draws the attention to the fact that when Bem's troops arrived from Székelyföld, the Imperial and Royal forces, lead by Colonel Karl Urban, had already been retreating to Bukovina.

The paper describes Tóth's capabilities as a military organizer, his political views, as well as his activities in the operations. Tóth was sub-captain at the 34th Prussian Prince Infantry Regiment in 1848, but reached the rank of a colonel in about half a year and got the division commander position. And he was almost appointed general. His courage, his general and military knowledge was never questioned by any of his contemporaries.

The author gives special mention to the relationship Ágoston Tóth had with the plenipotentiary national commissioners (Ödön Beöthy, László Csány, Károly Szent-Iványi), and with Major General Józef Bem, for these relations largely influenced the way Tóth's military career evolved.

ATTILA SÜLI

L'ACTIVITÉ DU COLONEL ÁGOSTON TÓTH EN TRANSYLVANIE EN 1848–1849

Résumé

Dans cette étude écrite pour le bicentenaire de la naissance du colonel Ágoston Tóth, l'auteur examine l'activité de Tóth de novembre 1848 à mai 1849 principalement sur la base de documents d'archives d'époque. L'étude présente son activité en éclairant aussi les événements de l'incursion des forces impériales et royales de Bucovine en février 1849. Elle attire l'attention sur le fait qu'au moment de l'arrivée des troupes de Bem de la Terre des Sicules, les troupes impériales et royales commandées par le colonel Karl Urban étaient déjà en train de se retirer vers la Bucovine.

L'étude permet de connaître les capacités d'organisation du militaire Tóth, ses opinions politiques et sa participation aux opérations militaires. Tóth, qui fut encore sous-capitaine du 34e régiment de ligne (prince de Prusse) en 1848, fut promu colonel et puis général de division en six mois et il faillit même être nommé général. Personne parmi ses contemporains ne contesta son courage, ni sa culture générale et militaire.

L'auteur examine également les relations qu'entretenait Ágoston Tóth avec les commissaires nationaux munis de pleins pouvoirs (Ödön Beöthy, László Csány et Károly Szent-Iványi) et avec le général de brigade József Bem, car elles ont eu un impact considérable sur sa carrière militaire.

ATTILA SÜLI

DAS WIRKEN VON OBERST ÁGOSTON TÓTH IN SIEBENBÜRGEN
IM JAHRE 1848–49

Resümee

In der Studie anlässlich des 200. Jahrestags der Geburt des Honved-Obersten Ágoston Tóth skizziert der Verfasser in erster Linie auf Grund des zeitgenössischen Archivmaterials die Laufbahn Tóths zwischen November 1848 und Mai 1849. Dabei beschränkt sich die Studie nicht auf die engere Vorstellung der Tätigkeit Tóths, sondern klärt die Ereignisgeschichte des Einfalls der k. k. Kräfte in die Bukowina im Februar 1849 und weist darauf hin: Als die Truppen Bems aus dem Seklerland ankamen, befanden sich die von Oberst Karl Urban angeführten kaiserlich-königlichen Truppen bereits auf dem Rückmarsch in die Bukowina.

In der Studie erfahren wir mehr über die militärische Organisationsfähigkeit Tóths, seine politischen Ansichten sowie seine Tätigkeit in den Operationen. Tóth, der im Jahre 1848 Unterhauptmann des k. k. 34. Linien-Infanterieregiments (Prinz-Regent von Preußen) war, errang etwa innerhalb eines halben Jahres den Rang eines Obersten und den Posten des Divisionskommandanten. Seine Ernennung zum General blieb jedoch um Haaresbreite aus. Sein Mut, seine militärische und Allgemeinbildung wurden von keinem seiner Zeitgenossen in Zweifel gezogen.

Der Verfasser kommt zudem auch auf den Verlauf der Beziehungen Ágoston Tóths mit den bevollmächtigten Landeskommissaren (Ödön Beöthy, László Csány und Károly Szent-Iványi) sowie mit Generalmajor Józef Bem zu sprechen, da diese Beziehungen seine Militärlaufbahn in bedeutendem Maße beeinflusst hatten.

АТТИЛА ШЮЛИ

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПОЛКОВНИКА АГОШТОНА ТОТ В ТРАНСИЛЬВАНИИ
В 1848–49 ГОДАХ

Резюме

В статье, написанной по случаю 200-летия со дня рождения гонведского полковника Агоштона Тот, автор в первую очередь с помощью архивного материала того времени показывает карьеру Тота с ноября 1848 года по май 1849 года. Эта работа не ограничивается взятым в узком смысле слова показом деятельности офицера, но выясняет историю событий, предшествовавших вступлению императорских королевских сил в Буковину в феврале 1849 года, и обращает внимание на тот факт, что когда войска под командованием Бема прибыли из Секейской земли, императорско-королевские войска, управляемые полковником Карлом Урбаном, уже отступали в Буковину.

В настоящей статье мы получаем представление о военных организационных способностях Тота, его политических взглядах, а также о его деятельности в боевых операциях. Тот, который в 1848 году был подкомандиром роты 34 пехотного полка (прусского князя) почти за полгода заслужил звание полковника и должность командира дивизии. Ему едва не присвоили воинское звание генерала. Никто из его современников не ставил под сомнение его отвагу и военную и общую образованность.

Особое внимание уделяет автор складыванию отношений Агоштона Тот с всевластными государственными военными (Беоти Йёдён, Чани Ласло и Сентиваньи Карой), а также с генерал-майором Йозефом Бемом, так как это в большой мере повлияло на его военную карьеру.